Pétervári Zsolt

KONZERVATÍV MEGÚJULÁS

II. rész

4.
AZ AMERIKAI KONZERVATIVIZMUS MÁIG HATÓ TRADÍCIÓI

Az Egyesült Államok-beli konzervativizmus sajátossága, hogy (a feudális tradíciók hiánya következtében) még a szabadelvű brit hagyományelvűségnél is nagyobb mértékben tartalmaz liberális tételeket; vagyis az „újvilág" politikai közvélekedése szerint csak nagy nehézségek árán különíthető el egymástól az amerikai konzervativizmus és liberalizmus összefonódó hagyománya. *„A legtöbb esetben nem beszélhetünk [egyik irányzat] »tiszta« megjelenési formá[járól sem], és ez a jellegzetesség végigkíséri a két eszmerendszer történetét az Egyesült Államokban".*[1]

A neves amerikai politológus, Louis Hartz 1950-es évek eleji megállapítása szerint: *„Amerika a liberalizmus földje, és a politikai hagyományok ebben az eszmerendszerben írhatók le".*[2] Hartz és az amerikai politikatudomány fősodra úgy tekint John Locke filozófiai nézeteire, mint az amerikai forradalom és szabadságharc szellemi hátterére, melyből egyenes módon származtatható Thomas Jeffersontól a roosevelti *New Deal*ig a liberális amerikai politikai irányvonal (Magyarics 2003).

E felfogás szerint az amerikai konzervativizmus történetileg alapvetően marginális jelenség volt, amely szembe ment a természetes amerikai útnak tekintett – az egyén jogait és az egyenlőség eszméjét középpontjába helyező – liberális dominanciával. Azonban az alkotmány értelmezése körül kialakuló vita során, a múlt század elején kezdett kikristályosodni az amerikai tradíciók másik, ezzel ellentétes olvasata. Ezen álláspont szerint az alkotmányból meghatározóan mégiscsak konzervatív elvek tükröződnek; ennek alátámasztására gazdasági értelemben az adózás elvét tartalmazó I. cikk 2. paragrafusa alkalmas, míg intézményi szempontból ugyanezen cikk 1. és 3. paragrafusa. Az előbbi kijelenti a *„nincs képviselet adózás nélkül"* konzervatív elvét, szemben a *„nincs adózás képviselet nélkül"* liberális tételével. Utóbbi paragrafusok a legszélesebb jogkörökkel bíró tisztviselők módjáról rendelkeznek. A szenátorokat az 1913-as 17. alkotmánykiegészítésig államuk törvényhozása választotta, az elnökök pedig napjainkban is elektorok útján nyerik el mandátumukat. Az alkotmánybírósági jogkörökkel is felruházott Legfelső Bíróság tagjai szintén ilyen módon, a nem közvetlenül a nép által választott elnök javaslatára, a szintén közvetve választott szenátorok jóváhagyásával kerülnek hivatalukba. A nemzetközi szerződéseket és a legmagasabb szintű hivatalnokok kinevezését is a Szenátus hagyja jóvá (Magyarics 2003: 4). Vagyis az alkotmány szellemisége szerint konzervatív, ami azzal magyarázható, hogy annak kidolgozói (az

„Alapító atyák") *„konzervatív alapállásból kiindulva komoly aggályokat tápláltak a »nép« mindenkori politikai érettségét illetően."*[3]

Észak-Amerika gyarmatosításának (eleinte spanyol és holland, majd francia irányítást követően) a 18. században brit ellenőrzés alá kerüléséből adódóan elkerülhetetlen volt, hogy a brit szabadelvű-konzervatív tradíció az amerikai politikai kultúrára meghatározó hatást gyakoroljon. Anyaországával ellentétben az USA nem rendelkezett feudális tradíciókkal, valamint az oda betelepülők többsége épp az ilyen jellegű hazai kötöttségek elől települt át az amerikai kontinensre. Mindebből adódóan a Nagy-Britanniából származó szabadelvű hagyomány a feudális gyökerektől teljes egészében mentes tizenhárom keleti parti gyarmaton sokkal radikálisabban érvényesült, vagyis az anyaországinál liberálisabb társadalmi viszonyokat teremtett (Matolcsy 2004: 46–49).

A fent részletezett kulturális és politikai hagyományokból kifolyólag a függetlenségi háború győzelemre vitelét követően szuverénné váló Amerikai Egyesült Államok társadalmi és gazdasági rendszerének ideológiai alátámasztásában központi elemmé vált a ma szociáldarwinizmusnak nevezett, szélsőségesen liberális gondolkodásmód. Bár mindegyik amerikai eszmerendszerre rányomta bélyegét, leginkább az amerikai konzervativizmus gazdaság- és társadalompolitikájának alapjait határozza meg egészen napjainkig. *„A szociáldarwinizmus a liberális politikai filozófia egyik szélsőséges válfaja, mely a darwini (és lamarcki) biológiai evolúciós elméletnek a társadalmi fejlődésre való átvitelén alapul. Sohasem volt egységes irányzat, (…) politikai törekvések áltudományos magyarázatára szolgál."*[4]

A sajátosan amerikai irányzat tulajdonképpen olyan radikálisan konzervatív-liberális ideológia, amely a szabadversenyes kapitalizmus erkölcsi igazolására és védelmére szolgál, a jóléti reformokat követelő progresszív mozgalmak ellenében. A szociáldarwinizmus legjelentősebb tudományos képviselője és ideológusa a brit szociológus, Herbert Spencer volt. Munkássága az angolszász térség (de azon belül is leginkább az Egyesült Államok) 19. századi társadalmi és gazdasági folyamatainak már korábban létező egyes elemeit foglalta egységes ideológiai keretrendszerbe.

A spenceri nézetek két alapelven nyugszanak. Az egyik – alapvetően liberális érv szerint – a természetben tapasztalható létért való harc *(struggle for life)* – melyben csak a legkiválóbb egyedek maradnak életben – végső soron a társadalomban is megfigyelhető. Ennek a küzdelemnek (ami nem más, mint a szabadversenyes kapitalizmus) az eredményeként a gyengék elhullanak, míg a legjobbak győznek, vagyis a társadalom állandó jelleggel tökéletesedik. E nézetből válik értelmezhetővé, hogy (a konzervativizmus összes irányzata közül egyedüliként) miért kizárólag az amerikai jobboldal viszonyul optimistán a haladás fogalmához. A másik kapcsolódó nézet konzervatív elveken nyugszik: a társadalom egy élő organizmus, és ennek megfelelően egészséges fejlődése esetén csak lassan változik. A természet analógiájára a spencerizmus a társadalom változásait olyan lassúnak tekinti, ahogy a fajok változnak az élővilágban (Bayer 2001: 188). Ezen ideológia a 19. században mindvégig egyeduralkodó, majd pedig egészen napjainkig meghatározó volt az USA-ban, hosszú távon befolyásolva az amerikai társadalom önképét és az

„A sajátosan amerikai irányzat tulajdonképpen olyan radikálisan konzervatív-liberális ideológia, amely a szabadversenyes kapitalizmus erkölcsi igazolására és védelmére szolgál, a jóléti reformokat követelő progresszív mozgalmak ellenében."

ország hitvallását. E sziklaszilárd generációközi szocializációs minták során nyugvó közvélekedés a 2008-as globális pénzügyi krízist követően villámgyorsan lezajló paradigmaváltás hatására kezdett érzékelhetően megváltozni az első számú nagyhatalom deklasszálódó alsó-középosztályi és roncstársadalmi rétegeiben.

A spencerizmus sok tekintetben napjaink neoliberális gazdaság- és társadalompolitikájának előképeként is meghatározható. Emellett a kálvinista predesztináció-elmélet szekuláris változataként is felfogható. Legfontosabb szerepe talán abban áll, hogy a kíméletlen szabadverseny veszteseivel elfogadtassa sorsukat, ezzel is elejét véve társadalmi mérvű elégedetlenségüknek. A szociáldarwinizmus a technológiai fejlődésbe vetett hit, az individualizmus, a szociális érzéketlenség és haladáspártiság folytán egy sajátosan „Amerikára szabott" konzervativizmus-variáns. Minden szokatlansága ellenére hagyományelvű jellege *status quo*-pártiságából és államrend legitimáló szerepéből következően egyenesen vitathatatlan (Bayer 2001: 188).

„A racionalista (aki Oakeshott szóhasználatában baloldali, illetve a progresszív) mindig egy átfogó utópia ideája szerint cselekszik; minden problémát ésszerűen megoldhatónak vél és a politika egészét problémamegoldó cselekvések sorozataként értelmezi."

Ha az USA alkotmány- és párttörténetét vizsgáljuk, megállapítható, már az első alkotmány meghozatala körül élénk vita bontakozott ki, melynek mentén az első amerikai pártrendszer is formálódott. Az elhúzódó vita következtében az USA első alkotmánya – mely alaptörvény Konföderációs Cikkelyek elnevezéssel vonult a történelembe – megfogalmazását követően négy évvel (1781-ben) lépett életbe. A Konföderációs Cikkelyek a gyenge központi hatalom és az erős tagállamok elvén alapultak. Azonban a gyakorlatban nem bizonyult működőképesnek az első alkotmány túlzottan decentralizált rendszere, emiatt 1787-ben Philadelphiában összeültek a tagállamok küldöttjei (az „Alapító atyák") a Cikkelyek módosítása végett: *„de hamar belátták ennek hiábavalóságát, és egy teljesen új alkotmányt fogalmaztak meg. A fennálló törvények értelmében az új alkotmányt legalább kilenc államnak el kellett fogadni az akkor létező 13 tagállamból."*[5]

Az USA társadalma a végül megszavazott új alkotmány kapcsán két táborra szakadt: az új alkotmányt és annak központosító törekvéseit támogató (Alexander Hamilton vezette) föderalistákra és az addigi decentralizációs alkotmányos viszonyokat védelmező (Thomas Jefferson irányította) antiföderalistákra. Az előbbi tábor az állam szerepének növelését kívánta elérni, így a Nemzeti Bank (Bank of the United States) létrehozását, az ipar és a kereskedelem központi támogatását. Az utóbbi párt hívei inkább az agráriumot képviselték és a központosítás minden próbálkozását elvetették (Magyarics 2002). Mindebből kitűnik, hogy az első amerikai pártrendszer elsősorban nem az ideológiai tengely mentén strukturálódott, hanem a központi hatalomhoz fűződő viszony függvényében. Azonban fontos megjegyezni, hogy az antiföderalisták (arisztokratikus-elitista értékrendjüket illető vádak miatt) már megalakulásuk környékén kezdték önmeghatározásuk során republikánusokként illetni magukat. Eközben olyan jelentős államalapító személyiségek, mint George Washington vagy James Madison élesen ellenezték a pártosodási, pártképződési, polarizálódási folyamatot.

Az alkotmány formálódásának éveiben alakult ki az amerikai demokrácia máig legalapvetőbb elemeként a fékek és egyensúlyok *(check*

and balances) rendszere. A 18. századi brit hagyományból származó úgynevezett korlátozott kormányzat elvének és gyakorlatának alapvető hatása volt a függetlenségi háborút követően kialakuló amerikai alkotmányos berendezkedésre. James Madison képviselte leginkább azt az álláspontot az 1787-es philadelphiai alkotmányozó gyűlésen, hogy nemcsak az antidemokratikus uralkodók hatalmát kell alkotmányosan korlátozni, hanem a képviseleti elven alapuló törvényhozását is (a többség diktatúrájának elkerülése céljából). Ennek érdekében az „Alapító atyák" olyan alkotmányos hatalmi egyensúlyt hoztak létre a három hatalmi ág között, amely képes a gyakorlatban is garantálni azok egymástól való függetlenségének alkotmányos elvét, valamint a tagállamok és a központi kormányzat között is egyensúlyt teremtett (Bogdanor 2001: 169).

Az első konzervatív amerikai államférfinak tartott Hamilton területi és gazdasági expanziót szorgalmazó, úgynevezett aktív nacionalizmusa érdekében volt kénytelen központosító törekvéseket szorgalmazni, mely program paradox módon hivatkozási alapot teremtett a 20. századi központosító demokrata elképzelésekhez (Magyarics 2003). A konzervatív szerző, Russel Kirk szerint azonban nem Hamilton, hanem John Adams hazája első valóban konzervatív politikusa. *„John Adams felfogása szerint a szabadságot kizárólag olyan józan emberek valósíthatják és őrizhetik meg, akik az emberiséget olyannak veszik, amilyen, akik nem táplálnak hamis reményeket az emberek nagy tömegeinek bölcsessége és erényei iránt. A jó és praktikus törvényeknek kell uralkodniuk, és nem az embereknek."*[6]

Hamilton halálát követően, az 1810-es években a föderalista párt fokozatosan széthullott (utoljára az 1800-as választáson képviseltek jelentősebb erőt), kizárólag a republikánusok maradtak állva a politikai szintéren, amely párt a politikai értékrendek széles spektrumát képviselte. Kezdetét vette az úgynevezett jó érzések kora, melynek *„egyik legjellemzőbb vonásaként 1820-ban James Monroe-t versenytárs nélkül választották meg másodszor is elnöknek"*.[7]

A republikánusok egyeduralma idején számos konzervatív gondolkodó szorult a politikai élet perifériájára. Közéjük sorolható (John Adams mellett) a virginiai John Randolph, aki szembehelyezkedett a jeffersoni Függetlenségi Nyilatkozattal és az általa meghatározott korszellemmel. Álláspontja szerint *„az emberek nem születnek szabadnak és egyenlőnek: annyira nyilvánvaló a közöttük lévő fizikai, szellemi és intellektuális különbség, hogy ez nem is igényel különösebb magyarázatot"*.[8] Az alkotmányban foglalt hatalommegosztási elvből vezette le azon nézetét, miszerint minél szétaprózottabb és csekélyebb hatáskörű a mindenkori hatalom, annál jobban működik a kormányzat, és annál ritkább a korrupció előfordulása. Az erős központi kormányzat és a nagy bürokrácia elleni későbbi konzervatív érvek sora épül erre a gondolatmenetre. 1824-ben az Antiföderalista (vagy Republikánus) Párt kettészakadt, s létrejött a Nemzeti Republikánus Párt (az akkor elnökké választott John Quincy Adams vezetésével) és a Republikánus-Demokrata Párt (Andrew Jackson irányítása alatt). A nemzeti republikánusok nagyrészt a föderalista hagyományt folytatták, míg a republikánus demokraták populista irányvonalat képviseltek (például a választójog radikális kiszélesítését és a keleti

„A racionalizmus iránt (…) azért mutatkozott ilyen elsöprő erejű intellektuális igény az elmúlt négy évszázad során, mert ebben a modernizációs időszakban politikailag tapasztalatlan, feltörekvő társadalmi csoportok kezébe került a hatalom."

parti *establishment* elleni kampányt tették meg programjuk központi elemévé). Utóbbi pártnak a rabszolgaság megítélése, valamint az iparosodás és agrárius érdekek mentén hasadó két szárnya különíthető el: az északi és a déli. Ezek közül a déli adott helyet a konzervatív eszme és az antiföderalista gondolatok képviselői számára (Magyarics 2003).

A déli demokraták körében tevékenykedő konzervatívok közül kiemelendő John C. Calhoun dél-karolinai szenátor, aki Alexis de Tocqueville nyomán írásaiban a többség – kisebbség felett gyakorolt – diktatúrájáról értekezett. Calhoun – aki magát liberálisnak tartotta – szembement a jeffersoni liberalizmus-értelmezéssel, vagyis az optimizmussal, a meliorizmussal és az egalitarizmussal. Az ő nevéhez fűződik a neokonzervatívok által is használt egyetértő többség (*concurrent majority*) fogalmának megalkotása, amely olyan többséget jelentett, *„melyben a társadalom minden lényeges érdeke találkozik"*.[9] Calhoun elméleti írásaiban a szabadság és az egyenlőség fogalmát, valamint azok egymáshoz való viszonyát is elemezte. Álláspontja szerint a két fogalom összeegyeztethetetlen; kizárólag a lehetőségek egyenlőségét volt hajlandó elfogadni, az eszközök egyenlőségét nem. Konzervatív világlátása ellenére a haladás fogalma központi szereppel bír életművében, ez a tény is rámutat az amerikai konzervativizmus sajátosságára, vagyis a liberalizmushoz kapcsolódó szoros szellemi kötelékére. Szerinte a változás – azaz a haladás – az egyenlőtlenségből származik. Calhoun konzervativizmusa leginkább az ideologikus szemléletmód elvetésében ragadható meg, ugyanis minden téren elvetette az elvont ideológiák alkalmazását (Magyarics 2003: 9).

A Republikánus-Demokrata Párti elnök, Andrew Jackson központosító törekvései ellen (a hasonló programmal fellépő brit *whig*ek mintájára) 1834-ben a nemzeti republikánusok és a szabadkőművesség elleni csoportok megalakították a Whig Pártot. Az államalapítás pártstruktúráját ekkortájt felváltó második pártrendszert – a polarizációs mechanizmust eddig is domináló központosításhoz fűződő viszony mellett – leginkább a rabszolgaság kérdésköre osztotta meg, mely ideológiai innováció artikulációs kísérletei során a *whig*ek szabadságjogi diskurzusukra alapozva teljes egészében elvetették az intézmény további fennmaradásának déli agrárius igényét. Az 1850-es évek első felében a *whig*ek egy csoportja a szabad földterületet követelő Free Soilers mozgalommal és a rabszolgaságellenes demokrata képviselőkkel közösen új pártot alakított, a dominánsan északi Republikánus Pártot (Magyarics 2002), a Republikánus-Demokrata Pártból pedig létre jött a karakterisztikusan déli Demokrata Párt. Az ekként újjáalakuló (sorrendben immár a harmadik) pártrendszer gyakorlatilag napjainkig csaknem változatlan formában áll fenn.

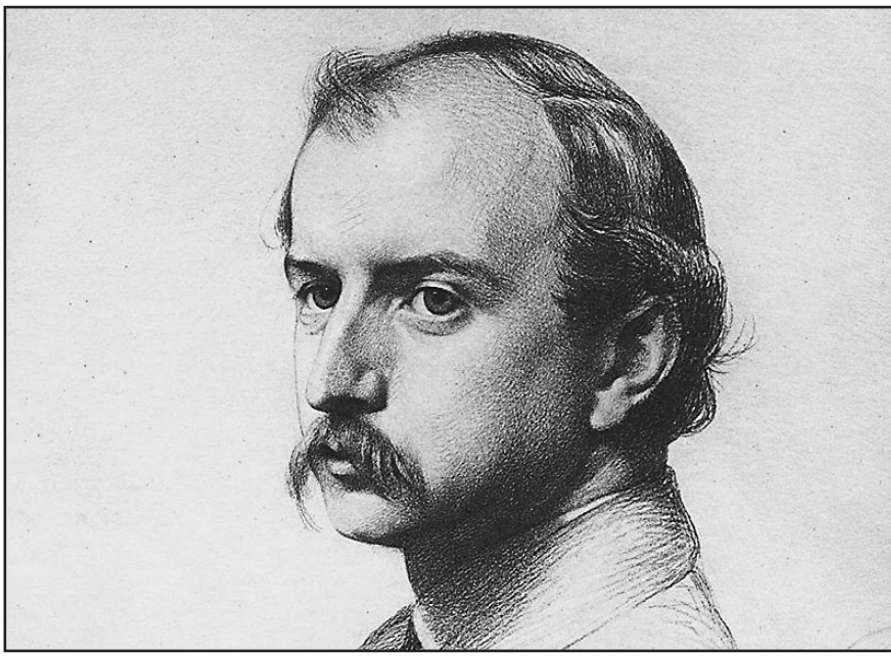
A rabszolgaság kérdésében elfoglalt álláspontjuk miatt a demokraták soraiban meghatározó déli konzervatívok – sőt, nekik betudhatóan még maguk a konzervatív eszmék is – a közéletben Amerika-szerte marginalizálódtak. A polgárháborút követően az egész országban tomboló – és kistermelők tízezreit tönkre tevő – *laissez faire* kapitalizmus időszakában az ország tradíciói ismeretében különös módon volt az amerikai konzervativizmusnak is egy – az európai szociális konzervativizmushoz hasonlatos – kapitalizmus-kritikus irányzata. Utóbbi déli és közép-nyugati agrárius térségekben máig észlelhetően van jelen e hagyományok szocializációs bázisán a globalizáció-kritikus és antiföderalista paleo-konzervativizmus.

Ezen irányzaton belül a társadalmi és gazdasági változások (intellektuális szempontból) legszínvonalasabb kritikáját Henry Adams

valósította meg. Adams a későbbi konzervatív gondolkodók előfutárának tekinthető a tömegtársadalom és a tömegtermelés kialakulásának felismerésében, illetve azok együttes veszélyeinek artikulálása terén. Mindezen – első látásra spontán módon jelentkező – folyamatokban a civilizációra leselkedő végveszélyt látott; a technológiai haladás eredményeit az erkölcsi romlás előidézőjeként szemlélte; angolszász szerzőtől szokatlanul még a haladás fogalmának létezését is kétségbe vonta. (Munkásságának szellemi irányultsága – legalábbis e tekintetben – leginkább Oakeshottal állítható párhuzamba, aki szerint a korunkban tapasztalható nagyarányú technikai fejlődés megítélésekor a társadalom összetéveszti a fejlődést a praktikummal.) Konzervativizmusa természetes elitizmussal párosult, a demagógok által könnyen félrevezethető tömegek és a választott tisztségek közé több alkotmányos intézmény beiktatását javasolta, az „Alapító atyák" törekvéseihez hasonlóan, mert nézete szerint *„a társadalom vezető erejét egy erényes, intelligens, tulajdonnal és jó modorral rendelkező »arisztokráciának« kellene alkotnia"*.[10]

Fontos megemlíteni az amerikai konzervativizmus tradíciójának tárgyalása kapcsán Adams követőjének számító Theodore Roosevelteket, aki 1901 és 1919 között volt az USA elnöke. Az izolacionista külpolitika híveként hosszú távon meghatározta a mindenkori konzervatív kormányzatok külpolitikáját (ugyanis egészen a neokonzervatív előretörésig az amerikai jobboldal nacionalista reálpolitikát képviselt, a demokratákra jellemző demokráciaterjesztő idealizmus helyett). Ókonzervatívként, a szabadversenyes kapitalizmus ellenzőjeként, az erős központi hatalom és az állami szabályozás híve volt, nevéhez fűződnek az első trösztellenes szabályozások.

Az amerikai (neo)konzervativizmus jelenlegi formájára először az első világháborút követően ismerünk rá. Calvin Coolidge elnöksége alatt a világháború idején a wilsoni demokraták által túlszabályozott gazdaságban az általuk normalitásnak tekintett háború előtti, illetve a még azt megelőző állapotokhoz kívántak visszatérni. Az elnök mondása szerint: *„több üzleti szellem kell a kormányzásban, és kevesebb kormányzás az üzletben"*.[11] A jelenlegi konzervatív kurzus alatti eseményekkel ideológiailag rokonítható események figyelhetők meg a Coolidge adminisztráció időszakában: kiújultak az ideológiai színezetű viták a teremtésről és a darwini elméletről, a bevándorlási törvénykezés 1921-es és 1924-es reformjával szándékozták lassítani a Kelet-Közép-Európából és a

Henry Adams (1838–1918)

Mediterráneumból érkező betelepülést, emellett megtiltották az ázsiai irányból érkező bevándorlócsoportok befogadását is. A karakteres kormányzat máig legemblematikusabb intézkedéseként életbe lépett az alkoholtilalom, amely szabályozás törvényi erőre emelte az amerikai konzervatív oldal tradicionális alkotóelemének számító úgynevezett mértékletességi mozgalom legfőbb törekvését. Az '50-es évek kommunistaellenes hisztériájának előképe bontakozik ki szemünk előtt, amikor a '20-as évek amerikai belpolitikai eseményeire fókuszálunk: ezen évtizedben történik, hogy kirakatperben halálra ítélnek két olasz anarchistát, valamint ekkortájt több ezer baloldali radikalizmussal vádolt személyt is kiutasítanak az „ígéret földjéről" (Magyarics 2003: 10). Kijelenthető: ugyan a tradicionális külpolitikai izolacionizmus mindaddig szokatlan módon belpolitikai idegenellenességgel is párosult, mindkét – a wilsoni törekvésekkel élesen szembehelyezkedő – közpolitikai jelenség egyúttal a gyorsan középosztályosodó amerikai társadalom széles rétegeiben talált viszonzásra.

„(…) a demokrata kormányzat szembemegy az amerikai tradíciókkal, amikor közpolitikai intézkedései meghozatalakor a szabadság helyett az egyenlőségre fekteti a hangsúlyt."

Minden számottevő hagyományelvű tradíció ellenére az amerikai politikai konzervativizmus alapvetően a Franklin D. Roosevelt vezette majd' két évtizedes demokrata kormányzat alatt – egészen pontosan annak ellenében – formálódott koherens politikai irányzattá. Széles társadalmi bázisú, közös ellenségképpel és sokszínű ideológiával rendelkező valós politikai alternatíva formálódott ki az addig meglehetősen definiálatlan szocializációs, mentalitásbeli és értékrendi mozaikok sokaságából, az 1933 és 1945 közötti roosevelti baloldal deklarált elveinek és megvalósított kormányzati programjainak hatására. Az addigi amerikai politikatörténetben példátlanul hosszúnak minősülő – ráadásul megszakítás nélküli – roosevelti időszak nem ért véget „szokásos módon" az első számú vezető elhunytával. A jóléti állam kiépítését célzó irányzat ugyanis a *New Deal* meghirdetőjeként és a világháború sikerre vivőjeként a történelemkönyvek lapjaira felkerülő baloldali államférfi kurzusa, addigi alelnöke, Truman további két ciklusra szóló (1945–1952) elnökletével egészült ki, vagyis a baloldali korszak összeségében egy egész emberöltőt ölel fel. A nagy gazdasági világválság kezelése céljából megalkotott *New Deal* keretében a bruttó hazai össztermék közel 20%-át osztotta újra a központi kormányzat, ami amerikai viszonylatban kiugróan magasnak minősült. A program részeként kezdetét vette az USA társadalombiztosítási- és nyugdíjrendszerének kialakítása, bevezették a munkanélküli segély intézményét, valamint jelentős volumenű infrastruktúra-fejlesztő közmunkaprogramok indultak (Magyarics 2003: 11).

A *New Deal*, mint közös ellenségkép lett a (potenciális) republikánus tábor közös nevezője, miáltal azonos platformra került a korábban különféle értékrendárnyalatok mentén hasadó konzervatív szubkultúra-mozaikok java. A 20. század középső harmadában kibontakozó Roosevelt (később Truman) elleni koalíció korábban elképzelhetetlenül széles ideológiai spektrumot áthidaló jobboldali együttműködés keretében bontakozott ki. E republikánus társadalmi koalíciónak olyan radikálisan konzervatív csoportok is részesei lehettek, melyek korábban egyenesen szalonképtelennek minősültek az erős liberális vonásokkal rendelkező amerikai politikai kultúrában. Ekkor lett

(máig vállalhatóan) a republikánus fősodor része a déli „ultrakonzervativizmus", valamint a soviniszta American First (Amerika Mindenekelőtt) Mozgalom. Azonban a koalíció legmeghatározóbb irányvonala továbbra is a (Republikánus Párt elitje képviselte) liberális konzervativizmus volt, emellett hagyományőrző szervezetek (Sons of the American Revolution, Daughters of the American Revolution) is bekapcsolódtak az együttműködésbe (Magyarics 2003: 11).

E sokszínű és az amerikai politikatörténetben mindaddig egyedülállóan széles körű jobboldali koalíció egysége a korábban nemlétező közös ellenségképen nyugodott. Programjukban megállapították: a demokrata kormányzat szembemegy az amerikai tradíciókkal, amikor közpolitikai intézkedései meghozatalakor a szabadság helyett az egyenlőségre fekteti a hangsúlyt. A Henry Adams-féle – századforduló környéki – antikapitalista vonásoktól sem mentes agrárius-arisztokratikus konzervativizmussal szemben a 20. század közepén kialakuló, *New Deal*-elleni koalíció ideológiai alapja a szabadversenyes kapitalizmus (mint a legfontosabb amerikai hagyomány) védelme volt. A republikánusok a *New Deal*t akkor már egységesen a szocializmus (azaz a „pokol") felé vezető – meglehet, jószándékkal kikövezett – útnak tekintették, csakúgy, mint a demokraták képviselte redisztribúciós gazdaság- és társadalompolitika egészét. Az amerikai szabadságharc szellemével ellentétesnek tartották a központi kormányzat (tagállamok és egyének rovására történő) centralizációs törekvéseit, valamint a bürokrácia létszámának ugrásszerű növelését. A republikánusok szerint a roosevelti intézkedéssorozat (elsősorban gazdasági értelemben) szembement a szabadsággal, ami nemcsak hatékonysági szempontból káros, hanem egyenesen erkölcstelen is.

A szociális törvényeket – melyek jelentős részét egyébként 1935-ben megszüntette az akkortájt konzervatív többségű Legfelső Bíróság – a republikánusok az egyéni felelősség felszámolása felé vezető első kormányzati lépésként értelmezték (Magyarics 2003: 13). Márpedig az amerikai konzervatív ideológia szerint nincs szabadság felelősség nélkül, vagyis a demokraták által képviselt társadalmi biztonság nem egyéb, mint újdonsült kifejezés a nemzeti tradícióktól idegen egyenlőségre.

A republikánusok a *New Deal*t vízválasztónak tekintették (és tekintik mind a mai napig) az amerikai történelemben. Álláspontjuk szerint a világkép, amit az infrastruktúra-fejlesztési és szociálpolitikai programsorozat elemei együttesen megrajzolnak, zsigerileg szembehelyezkedik az amerikai krédóval. Minden jellembeli sajátosság, ami értelmezésük szerint Amerikát naggyá tette – egyúttal természetszerűleg kiemelte a többi nemzet sorából –, a konzervatívok számára nem más, mint a szociáldarwinista ideológiába sűrített nézetek összessége. Amerika nemzeti karakterét a kemény munka, a szigorú takarékosság, a felelősségvállalás erkölcsrendjén nyugvó társadalmi berendezkedés szolgáltatta, amit alapjaiban rendített meg a demokraták egyéneket elkényelmesítő jóléti állama. Az angolszász kultúra létalapját erodáló, vagyis a protestáns etikát és a gazdasági individualizmust romboló *New Deal*t a szocializmus felé tett első lépésnek tekintették.

A demokraták által ugrásszerűen megemelt adókulcsok a konzervatív fősodor számára azért jelentettek megmagyarázhatatlanul természetellenes állapotot, mert a szociáldarwinizmusból és a protestáns etikából eredő amerikai gazdasági konzervativizmus ideológiájában a gazdagság – társadalmi funkcióin túlmenően – egyenesen a kiválasztottság jelképe, tehát egyúttal szimbólumértékkel bíró erkölcsi kategória is: a *„gaz-*

dasági siker (…) a személyes jellem és kiválasztottság próbája. (…) A »természet törvénye« ösztönzi a jó jelleműeket, és bünteti a hanyagokat, azokat, akik nem elég szemfülesek, akiknek nincs helyén az eszük, amikor esélyek megragadásáról van szó, akik ügyetlenek (…) vagy rossz hatásfokkal dolgoznak."[12]

Mindebből következően (némiképp leegyszerűsítve) az állami adóteher legfeljebb szükséges rossznak tekinthető, mely intézmény a sikeres és erkölcsös embereket bünteti azáltal, hogy áldozatos és kemény munkával megkeresett pénzüket a lustákra és az erkölcstelenekre pazarolja. A republikánus felfogás szerint a *New Deal* óta a jóléti rendszer kiépítésén, majd bővítésén munkálkodó demokrata kormányzatok nemcsak helytelenül és a gazdaságra károsan tevékenykednek, hanem erkölcstelenül, valamint a nemzeti karaktert aláásó módon.

A korábban megosztott és sok tekintetben csak periferikusan létező konzervatív értékrend egységes, tudatos, koherens politikai világnézetként a '30-as évek közepére formálódott ki a hangsúlyosan baloldali demokrata intézkedéssorozat ellenében. Ezt támasztja alá a Thurston-féle 1934-es szociálpszichológiai konzervativizmus-modell, mely a világ első ilyen jellegű kutatásaként megállapította, hogy a már korábban is létező tradicionális mentalitás- és értékkonzervativizmus az amerikai társadalom jelentős hányadában bizonyos kormányzati intézkedések melletti vagy elleni politikai világnézetté fejlődött. *„Kutatásában a konzervatív pólust a vallással, a patriotizmussal, az alkoholtilalommal és a vasárnap iránti tisztelettel kapcsolatos pozitív hozzáállás, az ellentétes radikális pólust az evolucionista elmélet, a születésszabályozás, a megkönnyített válás és a kommunizmus elfogadása képviselte."*[13]

A *New Deal* olyan jelentőséggel bír az amerikai konzervativizmus létrejötte szempontjából, mint amilyennel a francia forradalom rendelkezik a burke-iánus brit hagyományelvűség kialakulása esetében. Azonban a párhuzam annyiban nem teljes, hogy a 20. század közepi amerikai konzervativizmus bizonyos értékek megjelenítése, illetve némely intézkedések nyílt elutasítása céljából fellépő, de számottevő politikai-filozófiai háttérrel még mindig nem (vagy csak alig) rendelkező irányzat volt. Ezen ideológia létrejötte a második világháborút követően vált lehetővé.

5.
A konzervatív eszmerendszer újjáélesztői

A neokonzervativizmus jelensége a megjelenésekor leginkább abban számított újnak a konzervativizmushoz képest, hogy intellektuálisan fel kívánta venni a versenyt az addig egyértelmű szellemi fölényben lévő baloldali szellemi áramlatokkal. E törekvésből következően létrejött a korábban hangsúlyosan ideológiamentes konzervativizmus ideológiája. A '80-as évek és az ezredfordulót követő korszak neokon forradalmának dinamizmusa ebből a korábbi évtizedekben tudatosan elvégzett tudományos munkából, illetve az intellektuális építkezés hozadékaiból eredeztethető. E hiánypótló szellemi produktum következtében a konzervatív kutatók legalább egy emberöltőre rehabilitálni tudták a progresszív oldal által korábban erodált hagyományos normákat, és a társadalom számára perspektivikus érték-orientációkként tudták megjeleníteni. Tanulmányunk soron következő részében azon két angolszász gondolkodó fontosabb írásai mentén foglaljuk össze a neokon ideológiát, akiknek az egymásra épülő gazdaságfilozófiai és közgazdaságtani munkássága a legdominánsabb módon járult hozzá akarva-akaratlanul is az

egykor korszakalkotó irányzat létrejöttéhez és későbbi eredményeihez.

A konzervatív gazdaságtan félreértett apostola – Friedrich A. von Hayek

Az osztrák származású amerikai közgazdász-politológus Friedrich A. von Hayek, habár önmeghatározása alkalmával mindig ordoliberálisként hivatkozott értékrendjére, mégis a neokonzervatív gazdaságpolitika első számú szellemi atyját tisztelhetjük személyében. A legenda szerint Margaret Thatcher (közvetlenül 1979-es első megválasztását követően) Hayek *Út a szolgasághoz* című főművének egyik példányával jelent meg a *tory* pártszékházban, és szokásos kérlelhetetlen stílusában kijelentette hívei előtt: *„Ez az, amiben hiszünk!"* (Mándi 2002: 202). A második világégés végnapjaiban, elsőként 1944-ben New York városában közreadott *Út a szolgasághoz* című kötetben publikált összefüggő tanulmányokat Hayek érzékelhetően közgazdászként jegyzi, vagyis a korabeli főként filozofikus és politológiai tartalmú elemző szakkönyvekkel szemben alapvetően gazdasági szempontrendszer révén támadja az államszocialista rendszert, amely definíció érvényességi körébe különös módon mindennemű kollektivista rendszervariánst besorol. Ennek megfelelően a gazdasági tervezést a piacon organikusan szétszórva jelen lévő tudás centralizációjának tartja, mely elvetélt kísérletek mindegyike – szerinte éppen emiatt – eleve kudarcra van ítélve. Hayek a piacon dinamikusan kialakuló és folytonosan újjáalakuló *„spontán rend"* fogalmát (alapvetően gazdasági megfontolások alapján) kiterjesztette a jog és az erkölcs területére is. E logikából vezeti le, hogy mindezen intézményeket – illetve egyúttal az általuk természetszerűleg képviselt spontán rendet – veszélyeztetik a mérnöki módon kialakított racionalista programok, tervek és ideák.

A „Miért nem vagyok konzervatív" címet viselő – fő művéhez képest kevésbé ismert – esszéjében a címmel ellentétben több lényegi gondolatával is kapcsolódik az angolszász konzervativizmushoz. Ide sorolható a spontán módon kialakult intézmények (valamint az *old whig* burke-iánus irányzat) iránti tisztelete, valamint a racionalizmussal szembeni bizalmatlansága. Mindezek ellenére azért nem vallotta magát hagyományelvűnek, mert a konzervativizmus – a racionalista jellegű többi eszmerendszertől való meghatározó szembenállását hangsúlyozandó – mindaddig nem fogalmazta meg saját koherens programját, így e hiátus folytán ideológiáját sem volt képes megalapozni. *„A konzervativizmus (…) az elméletekkel szembeni bizalmatlanságával (…) önként lemond azokról a fegyverekről, amelyekre az eszmék harcában szükség volna."* Ezért aztán bár *„talán sikerül lelassítania nemkívánatos folyamatokat, mivel nem mutat más irányt, nem gátolhatja meg azok előrehaladását (…,), megfelelő időközönként magáévá teszi azokat az eszméket, amelyeket a radikális propaganda elfogadhatóvá tett".*[14]

> ***„(…) a konzervatív kutatók legalább egy emberöltőre rehabilitálni tudták a progresszív oldal által korábban erodált hagyományos normákat, és a társadalom számára perspektivikus érték-orientációkként tudták megjeleníteni."***

Hayek a legnagyobb mértékben járult hozzá (talán akaratlanul is) ahhoz, hogy a konzervativizmus intellektuális potenciálja és fogalmi apparátusa vonatkozásában is képessé váljon felvenni a versenyt a 20. század első felében, középső harmadában vitathatatlan szellemi túlsúlyt képező progresszív eszmékkel. A racionalista és a kollektivista ideológiák ellenében megalkotta a szabadság ideológiáját, amely fo-

galmi felépítményrendszer nélkül a (neo)konzervatív (ellen)forradalom jelensége később egyszerűen nem létezhetett volna.

A fentiek alapján megállapítható: a neokonzervativizmus elsősorban nem szabadelvű jellegzetességei miatt különbözik a konzervativizmustól, hiszen az angolszász hagyományelvűség tradicionálisan rendelkezett ilyen irányú vonásokkal, hanem leginkább amiatt, hogy korábban privát mentalitásmozaikok laza szövetéből álló alapelveit, illetve primer értékelemeit koherens ideológiai rendszerré tudta formálni. Már önmagában ezen ideológiának a léte (nem pedig az alkotóelemeinek köre) ellenkezik a hagyományelvűség több évszázados antiideologikus tradíciójával, amely jellegzetességet a konzervativizmus angolszász klasszikusa, F. J. C. Hearnshaw így fogalmazta meg: „*Gyakorlati szempontból általában elégséges, ha a konzervatívok, anélkül, hogy bármit is mondanának, csak ülnek és gondolkodnak, sőt az is, ha egyszerűen csak ülnek.*"[15] Ezen antiintellektuális jellegzetesség miatt nevezhette John Stuart Mill a *tory*kat az ostobák pártjának (Mándi 2002: 203).

„A tömegek erkölcse látszólag a korábbi közösségi kötelékek örökségét jeleníti meg, azonban valójában teljesen új jelenséget testesít meg, hiszen a kapitalizmus és az individualizmus veszteseinek nézetrendszerét képezi."

Hayek értelmezésében a hume-i szkeptikus filozófia olyan örökséget hagyott az utókorra, amely szerint a racionalizmus – legalábbis egy számára szellemi hegemóniát biztosító korban – csak úgy győzhető le, hogy saját eszmei fegyvereit fordítjuk ellene. Persze ennek folytán a Hayek életművét tisztelő – habár megrögzötten antiideologikus – Oakeshott sem tagadhatta teljesen a konzervatív ideológia megteremtésének szükségességét. *A bábeli torony* című művében végül kénytelen elismerni, hogy a tradíciónak megfelelő cselekvés megvédéséhez a racionális érvelésmód használata végső soron nem mellőzhető. Emellett az oakeshotti filozófia központi elemének minősülő *„hagyományon alapuló jogszolgáltatás"* fogalma is értelmezhető ideológiai konstrukcióként, hiszen nem más, mint konkrét jogi határozatok sokaságának rendszerezett kivonata (Mándi 2002: 205–207).

A hayeki politikai filozófia alapjának tekinthető szabadpiac fogalma (a progresszív kritikák ellenére) nem minősül mesterséges ideológiai konstrukciónak, hanem sokkal inkább a szervesen kialakult hagyományok körébe sorolható. Az eredeti értelmében használt piac fogalma semmilyen szemszögből sem fogható fel elvont szabadságjogok utópisztikus összességeként. Hiszen a piac – mint sokteényezős informális intézmény – történetileg két római jogintézményből (a szerződésből és a tulajdonból) szerves kibontakozás útján kialakult bonyolult szabályrendszerként definiálható. A hayeki életmű konzervatív jellegét erősíti, hogy a szabadpiac, illetve a gazdasági szabadság védelme érdekében alkotott főműve, az *Út a szolgasághoz* mind létrejöttének forradalomellenes körülményei szempontjából, mind a hagyomány védelmében kifejtett „kváziracionalista" érvelésmódja felől nézvést egyértelműen párhuzamba állítható Burke *Töprengések a francia forradalomról* című alapművének keletkezési körülményeivel és sarkalatos fogalomkészletével (Mándi 2002: 208–209).

A neokonzervatív ideológia azon folyamat eredményeként jött létre, amelynek során, a 20. század hatvanas éveitől kezdődően, az angolszász konzervativizmus egyre fokozódó mértékben fedezte fel önnön ordoliberális gyökérzetét, és olvasztotta magába a klasszikus liberalizmus jelentősebb elemeit. Ezen irányzat elítélte a konzervatív politika 19. század utolsó harmadától az 1960-as évek végéig terjedő

időszakának töretlen jóléti engedményességét. Ugyanis a neokonzervatív irányzat e szociális karakterű társadalomtörténeti ciklust az eredeti angolszász szabadelvű-konzervatív tradícióktól való életidegen eltérésként értelmezte, így alapvető célkitűzéseként az autentikus hagyományelvű irányhoz való visszatérést hirdette meg. Az antiszolidáris fordulat jegyében a neokonzervativizmus számos – a baloldal 20. századi tevékenysége következtében – negatív megítélésűvé vált fogalmat helyezett vissza eredetileg pozitív jelentéstartományába.

E hagyományos szemszögből nézve természetes és elkerülhetetlen társadalmi és gazdasági jelenségként vetődött fel a régi-új irányzat szellemi horizontján (a progresszió által meghaladni kívánt) fogalmak sora, mint az egyenlőtlenség, a hierarchikus viszonyok és a beavatkozásmentes gazdaságpolitika (Nyíri 1981). A neokonzervatív ideológia vitán felül álló módon egyszerűen természetesnek veszi az iménti jelenségek létezését, hiszen *„minden társadalomban, minden időkben vannak polgárok, akik többet használnak a társadalomnak, mint mások, és az összérdek azt kívánja, hogy ez a jeles kisebbség nagyobb befolyással bírjon a közügyekre, mint a tehetségtelen többség; más szavakkal, hogy uralkodó osztályt alkosson”*.[16]

E szellemi fordulat oly módon mehetett végbe, hogy a neokonzervativizmus képviselői (nem utolsó sorban Hayek hatására) gyökeresen átértelmezték a konzervativizmus eszmetörténetét. A hagyományelvűség kollektivista, romantikus és keresztényszociális áramlatai e felfogás szerint mindvégig legfeljebb periferikus jelentőségűek voltak e kultúrkörben, míg a klasszikus liberalizmus fergusoni, smith-i és burke-i elemeit magába építő szabadelvű-konzervativizmus eredendően az újjáalkotott tradíció mindenkori középpontjába helyeződött át. A neokon gondolkodók ezirányú törekvése országuk hagyományainak fényében könnyen érthetők, hiszen *„alig van olyan klasszikus liberális tan, amelyhez egykoron-máskoron a konzervatív gondolkodás ne közelített volna.”*[17]

A szerző osztrák származása folytán, illetve a közgazdaságtan ordoliberális irányultságú úgynevezett bécsi iskolájához való tartozása – így a Duna-mente kultúrköréhez szervesen illeszkedő jellege – okán a hayeki életmű (benne mindenekelőtt a szerző főműve) sok tekintetben a konzervativizmus és a liberalizmus szintéziseként is értelmezendő. Hayek láthatóan erős kapcsolódási pontjai a kapitalista individualizmust hirdető – Carl Menger vezette – századfordulós osztrák közgazdasági iskolához leginkább gondolatmenetei átható individualizmusában érhetőek tetten (Nyíri 1981).

Hayek *A szabadság építménye* című könyve utószavában – amely tanulmány a „Miért nem vagyok konzervatív” címet viseli – a fentieknek megfelelően hangsúlyozza: *„sok minden van, amit a liberális haszonnal tanulhat meg némely konzervatív gondolkodó munkájából. A maguktól keletkezett-növekedett intézmények értékével kapcsolatban (…) számos mélyenszántó felismerést, amely valós adalék a szabad társadalommal kapcsolatos tudásunkhoz”*.[18]

„Igaz és hamis individualizmus” című tanulmányában mindezzel párhuzamba állítható módon – a neokonzervatívokra jellemzően – Hayek is elkülöníti egymástól a klasszikus brit, *old-whig* liberalizmus individualista és hagyománypárti tradícióját a francia gyökerű kontinentális liberalizmus „progresszív” áramlatától. Emellett fent említett írásában és *A szabadság építménye* című művében egyaránt természetesként definiálja a hagyománytiszteletet, az emberek közötti egyenlőtlenséget – amit egyenesen a civilizáció előfeltételének nevez –, valamint a család, a kis közösségek és a helyi autonómia sarkalatos értékeit (Mándi 1981).

Az újjobboldal első számú teoretikusa – Michael Oakeshott

A neokonzervativizmus másik teoretikusa, Michael Oakeshott gigantikus életművével meghatározó mértékben járult hozzá a modern (neo) konzervativizmus politikafilozófiai, bölcseleti, társadalomtudományi megalapozásához. *Politikai racionalizmus* című könyvében történetileg meghatározó jelenségként mutatja be a (Scruton által számottevően nem tárgyalt) racionalizmust. Értelmezése szerint a reneszánsz Európában megjelenő *„intellektuális divat"* az összes politikai eszmére negatív jelleggel nyomta rá bélyegét a kontinensen. A *ratio* – vagyis az értelem megfellebbezhetetlen – kultuszát követve a konstruált irányzat szembehelyezkedett minden korábban meghatározónak számító organikus értékkel: az előítéletek, a hagyományok, a szokások és a tekintély állandó megkérdőjelezése folytán az európai politikára meghatározó nyomással bírt. A racionalizmus a múltból származó összes hagyományt elvetette. Nem az elmúlt történelmi korszakokban felhalmozott tudásjavak összegzéseként – még csak nem is az alkotmányos rendet történetileg megalapozó szükségszerűségekként – tekintett azokra, hanem meghaladni kívánt tehertételekként negligálta azokat. E korszak kezd a történelem folyamán először átfogó és absztrakt elméletek megalkotásába, egyúttal elvet mindent, ami nem illeszthető e konstruált elméletek mesterséges keretei közé. *„[A] béklyók nélküli emberi »értelem« a politikai tevékenység csalhatatlan iránytűje [lett. A társadalom] társadalmi, politikai, jogi és intézményes örökségét saját intellektusa ítélőszéke elé viszi (…). A racionalista szemében semmi sem értékes pusztán attól, hogy létezik (és bizonyosan attól sem, hogy jó néhány emberöltő óta létezik)."*[19]

Ezen okfejtés szerint a racionalizmus legfőbb bűne abban rejlik, hogy megjelenésétől fogva tudatosan delegitimizálta a tradicionális alkotmányos struktúrát a jogszolgáltatási rendszerrel egyetemben. Voltaire követőiként a racionalisták el kívántak törölni szinte minden korábbi törvényt (a szokásjogtól az egyházjogon át a kodifikált állami joganyagig bezárólag), hogy tiszta lappal kezdhessenek a társadalom átszervezéséhez. Ez a szemléletmód a később önmagukat progresszívként definiáló diktatúrák állandó törekvése lesz. A múltból ránk hagyományozott törvényekben nem a szervesen kialakult intézményi struktúrák nyilvánvaló civilizatórius hozadékait látták, hanem az – általuk konstruált – elnyomás nyílt eszközeit. *„Az az elképzelés, hogy egy törvénytől meg lehet szabadulni, ha elégetjük, jellemző a racionalistára, akinek a szemében törvény csak írásos formában létezhet."*[20] A racionalista (aki Oakeshott szóhasználatában baloldali, illetve a progresszív) mindig egy átfogó utópia ideája szerint cselekszik; minden problémát ésszerűen megoldhatónak vél és a politika egészét problémamegoldó cselekvések sorozataként értelmezi. *„A racionalista rendszerében nincs helye »a körülményekhez képest legjobbnak« csak »a legjobbnak«".*[21] Már a racionalizmus döntési mechanizmusa is a totalitárius módszerek felé mutat, hiszen elképzelhetetlennek tartja az általa vélt ésszerű döntés alternatívájának létezését. Ezáltal az idealisták gyakorta váltakozó tartalmú eszméi egy csapásra felsőbbrendűek lettek a tradícióknál.

Oakeshott a tudás két fajtáját különíti el: az egyiket technikainak, a másikat gyakorlatinak nevezi. Az előbbi kategóriába a szabályokban összegezhető, tudatosan elsajátítható, pontosan megfogalmazható ismereteket, míg a másikba a használat során – csakis bizonyos készségek megléte esetén – elsajátítható tudástípust sorolta. Minden számottevő emberi tevékenység – így a politikai cselekvés is – párhuzamosan alapszik a tudás e kétféle válfaján. *„A technikai tudás*

(…) tanítható és tanulható. A gyakorlati tudást ugyanakkor sem tanítani, sem tanulni nem lehet, csak átadni vagy elsajátítani. Csak a gyakorlatban létezik, és csak inaskodás révén sajátítható el egy mester mellett".[22]

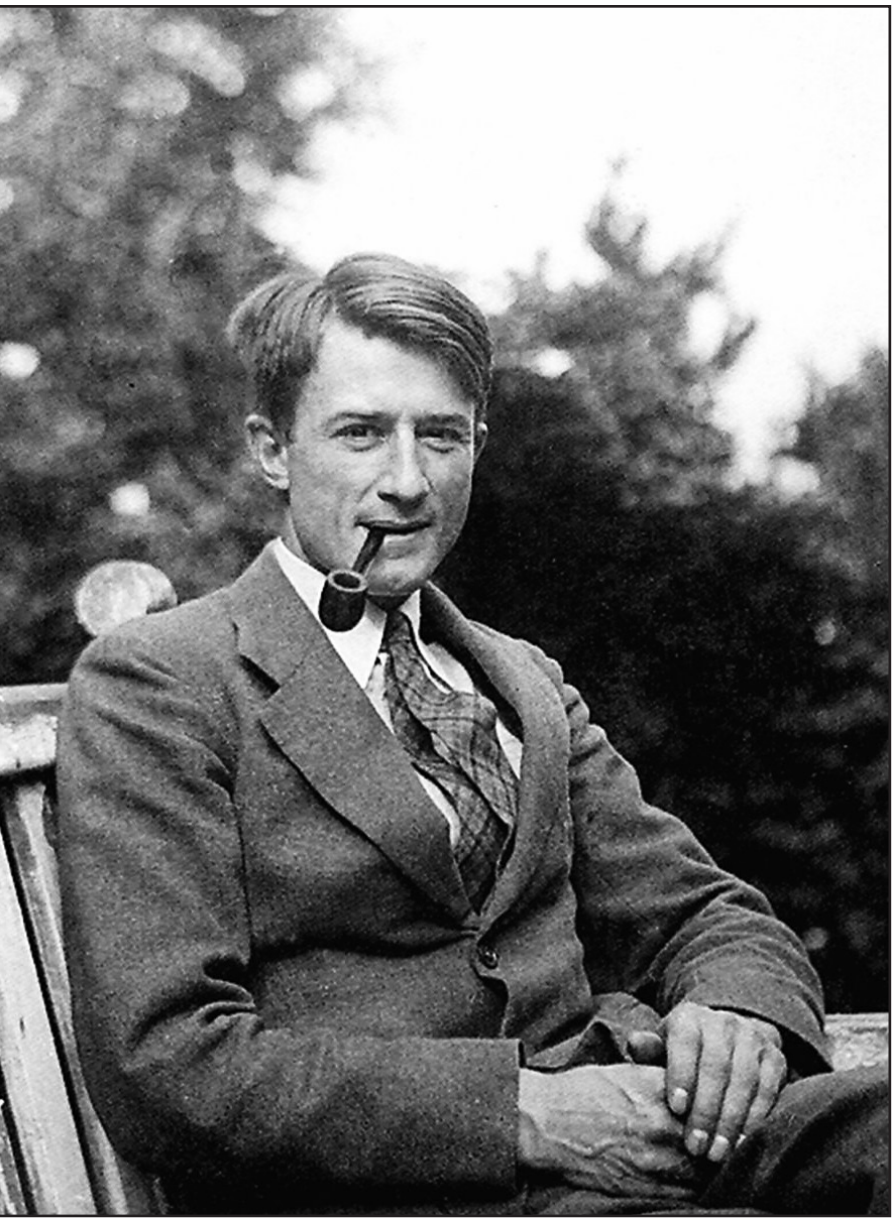
A racionalista felfogás szerint minden tudás alapvetően technikai jellegű, vagyis gyakorlati tudás nem létezik. A konzervativizmus eredendően ideológia-ellenes tradíciójának híveként Oakeshott minden ideológiai konstrukció ellenzőjeként lépett fel életművében. E kérlelhetetlen világnézeti sajátosságból adódóan a hayeki politikai filozófia kifejezett ideológia jellegével is szembe helyezkedett, habár annak lényegi elemeivel nagyrészt azonos álláspontot vallott. Szerinte az ideológiákra azoknak van szükségük, *„akiknek üres az elméjük. (…) És ha olyas valakinek kell megtanítani, aki már hisz valamiben, a tanárnak mindenekelőtt tisztogatnia kell azért, hogy a tanítvány elméjéből eltávolítson minden előítéletet és előfeltételezést".*[23]

A racionalisták ideologikus tudásának legfőbb paradoxona abban rejlik, hogy az általuk elérni szándékozott tudásbeli bizonyosságnál sokkal biztosabb alapokon nyugszik a tradicionális valószínűsíthető tudás (Oakeshott 2001: 138). A racionalizmus a reneszánsz óta, de különösen a felvilágosodástól kezdődően tartó előretörése következtében a politikában *„a tradíciókat (…) nagymértékben felváltották az ideológiák, és hogy a rombolás és az alkotás politikája milyen nagymértékben helyettesíti a javítgatás politikáját, és az, hogy amit tudatosan tervként valósítanak meg (…,) jobbnak tartanak annál, mint ami nem tudatosan alakult ki".*[24] Oakeshott e ponton említi meg Hayek *Út a szolgasághoz* című könyvét, mely tanulmány a konzervatív politikai filozófia első ideologikus írásának tekinthető. A szerző természetesen nem tartalmilag, hanem racionalista irányultsága miatt ítéli el az abban foglaltakat, amikor leszögezi: a *„mindenféle tervezéssel szembeni ellenállás terve vélhetően jobb az ellenkezőnél, de a politikának ugyanahhoz a stílusához tartozik".*[25] Oakeshott további érvelése szerint, ha a racionalizmus zsarnokságával szemben még ellenálló erőket egy ideológia mentén egyesítjük, az alapvetően a racionalista világnézetnek kedvez.

A racionalizmus iránt – legalábbis Oakeshott interpretációjában – azért mutatkozott ilyen elsöprő erejű intellektuális igény az elmúlt négy évszázad során, mert ebben a modernizációs időszakban politikailag tapasztalatlan, feltörekvő társadalmi csoportok kezébe került a hatalom. E racionalista szellemi vonulat részeként értelmezi a 20. századi nemzetiszocialista és a kommunista rezsimeket is. E meglepő kijelentését arra alapozza, hogy mindkét diktatúratípusra létrejöttüktől fogva jellemző volt az oktatási rendszer átalakításának szándéka a hatalmuk során is dominánsan jelen lévő racionalista ideológia bevett tételei mentén. Oakeshott a racionalizmus térhódításából fakadó következményként tekint az erkölcsök (minden konzervatív által tényként kezelt) romlására, valamint a tradicionális intézmények (például a család) akut válságára: *„[e]lőbb minden tőlünk telhetőt elkövetünk, hogy leromboljuk a (hatalmával állítólag visszaélő) szülői tekintélyt, aztán érzelgősen sajnálkozunk afölött, hogy milyen kevés »jó család« van, végül pedig pótlékokat hozunk létre, amivel teljessé válik a rombolás."*[26]

„A tömegek és a képviseleti demokrácia" című írásában Oakeshott a *„modern"* konzervatív történelem-értelmezés és a *„korszerű"* hagyományelvű világkép összegzését adja közre. A szerző a modernitás-generálta legfőbb változást a korábbi civilizációkhoz képest a tömegember megjelenésében látja. Sokakkal ellentétben nem a nagy francia forradalomban látta az eltömegesedés alfáját, hanem a 14–15. század folyamán kezdődő individualizációban. Az Európa nyugati

felére – azon belül is főként a városközpontokra – korlátozódó jelenség az önálló döntésekhez szokott személyiség, vagyis az egyéniség terjedését jelentette (Oakeshott 2001: 397–398). *„[Az individualizáció] nagyon mélyen beleivódott az európai cselekvésekbe és nézetekbe. (…) Néhány száz év leforgása alatt (…) módosította a politikai stílust és intézményeket, rányomta bélyegét a művészetekre, a vallásra, az iparra, a kereskedelemre és az emberi kapcsolatok minden formájára."*[27]

Michael Oakeshott (1901–1990)

Az individualizált viszonyok az angolszász térséget követően a kontinentális Európa nyugati felének országaiban a 19. század második felére váltak általánossá. Ez a társadalmi kibontakozás mindenütt összekapcsolódott a képviseleti demokrácia kialakulásával. Oakeshott e kormányzati formát nem az antik demokrácia eszményéhez való természetes visszatérésnek tekinti, egyúttal nem is valamiféle racionalista eszme megvalósulásának, hanem a nyugat-európai individualista, polgári fejlődés következtében formálódó konstruált politikai rendnek (Oakeshott 2001: 400). Az így kialakuló parlamentáris monarchia államhatalma eltörölte a feudális előjogokat, biztosította a polgári szabadságjogokat, fenntartotta a rendet, mely intézkedéssorozat nélkül nem érvényesülhettek volna az individualista törekvések.

E fenti folyamatok következtében az érintett társadalmak két részre szakadtak. Kialakult a megnyíló lehetőségekkel élni tudó szabadgondolkodó és vállalkozó egyén, és vele szemben a régi bizonyosságoktól és értékektől megfosztott, döntésképtelen *„silány egyéniség"*. Oakeshott szerint a *„silány egyéniségek"* tömegei pártfogót kerestek, aki elismeri szorult helyzetüket és felmenti őket a felelősség nyomása alól. Ez a pártfogó a reformáció korában a *„jóságos fejedelem"* volt, a felvilágosodás alatt a *„felvilágosult zsarnok"* (Oakeshott 2001: 400–410). Az

első állami szegénytörvények már e gondoskodó hatalom döntései azok helyett, akik képtelenek dönteni; ezen intézkedések következtében már ekkor veszélybe került az erkölcs és a szabadság, mert *„nem munkálkodhatunk mások »javán« anélkül, hogy ne semmisítenénk meg »szabadságukat«, ami az erkölcsi jó feltétele”.*[28]

Az oakeshotti érvelés szerinti tömegember akkor jön létre, amikor a silány jellem rájön, a társadalom legnépesebb osztályához tartozik. Egyéniség-ellenességük miatt vezetőre szorulnak, *„aki könnyebben tud dönteni mások nevében, mint a magáéban; olyan emberre, aki szívesebben törődik mások dolgaival, mert hiányzik belőle az a készség, hogy a maga dolgával való törődés kielégítse”.*[29] A kialakuló tömegek erkölcse az egyéniségellenes közerkölcs – élesen szembehelyezkedve az individuum szabadságra és önrendelkezésre épülő tradicionális magánerkölcsével – egyenlőséget és szolidaritást hirdet. A tömegek erkölcse látszólag a korábbi közösségi kötelékek örökségét jeleníti meg, azonban valójában teljesen új jelenséget testesít meg, hiszen a kapitalizmus és az individualizmus veszteseinek nézetrendszerét képezi. A tömeg nem szükségszerűen a szegények összességét jelenti, hanem azok osztályát, akik helyzetükből vagy foglalkozásukból adódóan nem voltak képesek az önálló, egyéni lét döntéseinek vállalására (Oakeshott 2001: 404–406). Ennek folytán a tömegember nem szellemi-képességbeli vagy vagyoni kategória, hanem elsősorban erkölcsi, hiszen gyakorta még értelmiségiek is ide sorolhatók. Ezt az osztályt fogja a kommunizmus proletariátusnak nevezni, azonban a tömegembert nem a kommunista ideológia hozza létre, hiszen az a marxi életmű megalkotásakor (szellemi és erkölcsi gyökérzetét tekintve) már több évszázada létezett. Tagjai könnyen feláldozzák – általuk fel sem ismert, vagy nem sokra becsült – szabadságukat, és olyan méretű hatalommal ruházzák fel a mindenkori kormányzatot, amekkorával az a történelem folyamán mindaddig sohasem rendelkezett (Oakeshott 2001: 410).

A tömegemberek szerint a szabadságjogok csak a vagyonosokat illetik meg, amely jogosultságokat ők – körülményeik folytán – nem képesek élvezni. Oakeshott szerint ezzel szemben valójában nem a körülményeik, hanem képesség- és jellembeli hiányosságaik miatt nem tudnak élni az egyéni lét szabadságjogaival, miként emiatt képtelenek megfelelni az abból eredő kötelezettségeknek is. Az oakeshotti érvelésnek megfelelően a szociálisan hátrányos helyzetű társadalmi csoportok támogatását jelentős mértékben leépítő neokon kormányzatok kommunikációjában gyakran visszaköszönő retorikai panel a szegények erkölcsi stigmatizálása. A második (sőt már az első) világháborút követően (is) fókuszba kerülő szociális jogok e felfogás szerint a tömegember azon törekvésének betetőzését jelenítik meg, mely anti-individualista módon *„a boldogság élvezetének”* jogát követelte *„a boldogságra törekvés”* szabadelvű jogával szemben (Oakeshott 2001: 407).

A tömegember legfőbb jellemzője nem a gyakorisága, hanem a biztonságra való törekvése, mégpedig nem önmaga döntései révén megteremtve, hanem éppen ellenkezőleg, az állam segítségére hagyatkozva. Vagyis a létbiztonság a tömegember értelmezése szerint *„nem annak biztonsága, hogy senki sem avatkozik bele önkényesen az elfogultságai alapján vezetett életébe, hanem az a biztonság, amely mentesíti az önálló döntések kényszerétől, és attól, hogy saját erejéből kelljen megbirkóznia az élet viszontagságaival.”*[30] A létbiztonság vágyától egyenes út vezet annak kikényszerítéséhez, így a tömegember-mentalitás megalkotja a közjó torz fogalmát.

Amennyire a szabadelvű polgárjogok különböznek a progresszió szociális jogaitól, annyira különbözik az előbbi jogokat biztosító parla-

mentáris kormányzat az utóbbiakat bevezető demokratikus vagy népi kormányzattól. A népi kormányzat tulajdonképpen nem egy új kormányforma, hanem a parlamentáris rendszernek a tömegember követelései szerint átformált torzója (Oakeshott 2001: 408). A közvetlen demokrácia intézményeit – így például az országos népszavazást intézményét – Oakeshott szintén elveti. A népszavazás egyrészt a tömegember eszköze akaratának a közösségre való rákényszerítésére, másrészt a vezér ennek révén tudja a hatalombirtoklás illúziójában tartani a tömegeket. A népszavazás gyakori alkalmazásakor semmilyen intézmény nem képes meggátolni, hogy a vezér a nép nevében törvényerőre emelje saját akaratát. Oakeshott ezen karakterisztikus álláspontjával a neokon politikai gyakorlat sokszor szembement, amikor az elitista konzervatív hagyomány helyett (legalábbis retorikai szinten) a populizmushoz közeledett.

Az oakeshotti politikai filozófia mindenképpen korszakalkotó eleme volt, hogy erkölcsi oldalról közelítette meg a konzervativizmus és a progresszió fogalmait. A késő középkortól egészen a posztmodern korig két erkölcsi vonulatot különített el: az egyéni erkölcsöt és az egyéni lét ellenségeinek erkölcsét. Mindezzel nemcsak erkölcsi, hanem individuális alapokra helyezte a számos tradícióját tekintve közösségelvű aspektusokkal is bíró konzervativizmust. A fenti okfejtésen alapszik, hogy az oakeshotti tömegember – mint *„tehetetlen és parazita lény"* (Oakeshott 2001: 410) – támadásaival megrendítette az individualizmust, ami az európai civilizáció létalapja. Ebből a szempontból (Hayekhez kapcsolódva) a szélsőjobb és a szélsőbal diktatúrái egyformán a konzervativizmus ellenségének számítanak.

„A szabadság politikai gazdaságtana" című esszéjében a régimódi liberális, *old-whig* tradíció szerepét hangsúlyozza az angolszász konzervatív ideológián belül. Oakeshott szerint a gazdasági liberalizmus nem absztrakción alapul, szemben a progresszív liberalizmus-értelmezéssel. Az angolszász politikai tradíció alapjának tekintett szabadságjogokat külön-külön nem tartja értelmezhetőnek, hiszen egymást erősítik; meglétük annak a sajátosságnak köszönhető, hogy a hatalom valamely intézmény kezében való túlzott összpontosulása a törvényi garanciák miatt a gyakorlatban nem megvalósítható (Oakeshott 2001: 416). Ezen általános elv alapvetően igaz a gazdaságra is. *„A szabadságnak leginkább kedvező tulajdonlási intézmény (…) a korlátozások és kirekesztések által legkevésbé mérsékelt jog a magántulajdonra, mivel csak ilyenformán érhető el a hatalomnak tulajdonból eredő maximális szétterülése."*[31] Ez az érvelés a neokonzervatív ideológia egyik sarokköve, miszerint a politikai szabadságjogok csak a szabadpiac megléte esetén biztosíthatók.

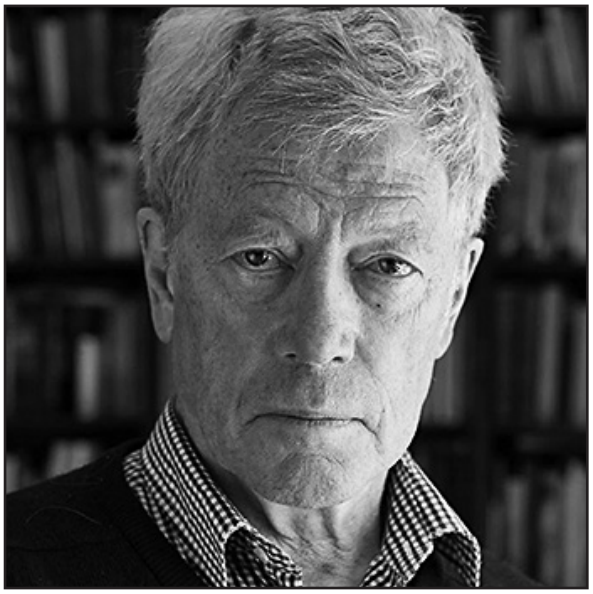
Oakeshott a szabadelvű társadalom két, egyaránt veszélyes ellenfelét határozza meg: a kollektivizmust és a szindikalizmust. Hayekhez hasonlóan az előbbi kategóriába sorolja – egyaránt gazdasági szempontból – a kommunizmust, a szociáldemokráciát és a nemzetiszocializmust, míg az utóbbiba a piactorzító monopóliumok mindegyikét. Ez utóbbi kategóriája a multinacionális vállalatok uralta – folyamatosan koncentrálódó – globális gazdasági struktúrában megteremti a globalizáció-kritikus paleo-konzervativizmus szellemi építkezésének távlatait. *„[A] kollektivizmus és a szabadság (…) alternatívák – ha az egyiket választjuk, le kell mondanunk a másikról."*[32] Oakeshott a baloldali gazdaságtervezés legfőbb hibájának azt tartja, hogy a monopóliumok ellen még nagyobb – államhatalmi erőszakon alapuló – közmonopóliumok létrehozásával válaszol. A szindikalizmus fogalmába nemcsak a túlméretezett gazdasági társaságokat sorolja, hanem a munkaerőt kártékonyan monopolizáló szak-

szervezeteket is. Ez utóbbiakat veszélyesebbnek tartja bármely makroszervezetnél. Mindemellett megállapítja a globalizáció korában az empirikus tapasztalások szintjén nap mint nap igazolódó konzekvenciát: a monopóliumok különféle válfajai egymást feltételezik és erősítik (Oakeshott 2001: 426).

Oakeshott kiemelte, hogy a politikai szabadságjogok megléte tradicionálisan a gazdasági szabadságból fakad. Az általa kívánatosnak vélt gazdaságpolitika tekintetében (messzemenő szabadpiac-pártisága ellenére) a világgazdaságot évtizedek óta domináló libertariánus gazdaságpolitika konzekvens ellenzőjeként jelenik meg az életművében (Scruton kései műveivel párhuzamba állítható módon). Oakeshott igyekezett pozitív tartalmat biztosítani a *laissez faire* kapitalizmus – baloldali támadások miatt félreértelmezett – jelentésének. Szerinte a *laissez faire* kapitalizmus nem azonos a kollektivista bírálatokban szereplő *„zabolátlan verseny"* állapotával: *„hatékony verseny csak ott létezhet, ahol ezt elősegíti a jogrendszer, monopólium pedig csak akkor jöhet létre, ha a jogrendszer nem akadályozza meg. A szabadság politikai gazdaságtana ott kezdődik, hogy tudjuk: a szabályozatlan verseny illúzió, tudjuk: a verseny szabályozása nem ugyanazt jelenti, mint a verseny által gyakorolt ellenőrzés működésébe való beavatkozás".*[33] A gazdaságban állami tulajdonlást csak azokon a területeken lát indokoltnak, ahol a verseny általi ellenőrzés nem tud megvalósulni. Emellett konzervatívként a gazdaság makromutatóinak alakulását központi jelentőségűnek tartja, melyek közül leginkább az árfolyamstabilitást és az alacsony inflációt emelte ki, mondván: *„az infláció a szolgaság szülőanyja".*[34]

Oakeshott – témánkhoz leginkább kapcsolódó – jelentős írása a „Konzervatívnak lenni" című tanulmánya. Hayekkel ellentétben nem látja szükségesnek a kollektivizmus elleni ideológia kidolgozását, hiszen a konzervativizmus nem ideológia, hanem beállítottság, hajlam, mely nem tudatos választás eredménye, hanem tradicionálisan áthagyományozott értékekből eredeztethető, így legtöbbször a változással szembeni ellenségesség attitűdjében nyilvánul meg. A konzervatív beállítottság a természetes, emberi mivoltunkból eredő attitűd volt az elmúlt történelmi korszakokban, de a 20. század negatív hatásai nyomán már kevéssé tekinthető általános gondolkodási mintának (Oakeshott 2001: 435). *„Konzervatív tehát az, aki inkább választja az ismerőst, mint az ismeretlent, többre tartja a kipróbáltat a kipróbálatlannál, (…) a tényleget a lehetségesnél, (…) a közelit a távolinál, az elégségest a túláradóan bőségesnél, a megfelelőt a tökéletesnél (…). Következésképpen könnyebben viseli el a kis és lassú, mint a nagy és hirtelen változásokat; és nagyra becsüli a folytonosság minden megjelenési formáját."*[35]

A konzervativizmus az oakeshotti interpretáció szerint nem jelenti a változások állandó ellenzését, hanem azok lehetőség szerinti elkerülésének programja. A progresszióval ellentétben a konzervativizmus nem tartja önértéknek a változást, csak akkor áll ki mellette, ha az általa előidézett előny nagyobb, mint a belőle származó törés. Vagyis az újítás következményeinek mérlegelését hirdeti, mert a mérlegelés hiánya a hagyomány biztos elvesztésével jár egy elképzelt javulás érdekében (Oakeshott 2001: 434). A progresszió világképét leginkább a tekintetben látja agyaglábakon nyugvónak, hogy a baloldali irányzatok az újításokat elengedhetetlenül szükségesnek tartják, és ideológiájuk szerint a változatlanság szükségképpen hanyatlásként élhető meg; ebből adódóan értelmezésükben minden reform kimenetele automatikusan csakis pozitív lehet. A folytonos újítási láz okán minden törvény és rendelet rövid időre készül, ami a törvénykezési folyamat leértékelésével jár együtt (Oakeshott 2001: 436).

Roger Scruton (1944–2020)

Oakeshott a konzervativizmus legfőbb sajátosságát a kormányzásról vallott filozófiájában találta meg. A progresszív eszmék követői a kormányzás során (a világ általuk vélt igazságtalanságainak kijavítása érdekében) az államhatalom erejével az egész társadalomra nézve kötelezővé kívánták és kívánják tenni utópikus elképzeléseiket. E tevékenységük indokával a lehető legtöbb hatáskört és forrást vonják el az általuk irányított állam saját adófizető polgáraitól. A konzervatívok kormányzata ezzel szemben minden esetben csak a legszükségesebb funkciókat látja el. A kormányzati feladatok oakeshotti értelmezése a neokon politikai gyakorlat alapjának tekinthető: *„[e]z a másfajta viszonyulás a kormányzáshoz és a kormányzati eszközökhöz – a konzervatív beállítottság – az emberi körülmények (…) mai állapotának elfogadásában gyökerezik: abban a hajlamunkban, hogy önálló döntéseket hozzunk, és így keressük a boldogságot a (…) vállalkozások sokféleségében, a nézetek sokrétűségében (…) a leleményességben, a változékonyságban, és a nagyszabású tervek hiányában. (…) [E] felfogás szerint a kormányzatnak nem az a dolga, hogy oktassa és nevelje, hogy másféle módon jobbá vagy másképpen boldogabbá tegye, vagy vezesse őket, vagy tevékenységeiket összehangolja; (…) a kormányzatnak mindössze annyi a dolga, hogy uralkodjon."*[36]

Oakeshott a magántulajdont a döntési szabadság alapjának tekinti és természetes jognak. Ez a természetjogi érvelés természetesen gyökeresen szemben áll a liberálisok emberi jogokat megalapozó természetjogi érvelésével. Ehhez kapcsolódóan fontos megjegyeznünk, némi inkoherenciát okoz a neokonzervativizmus ideológiájában, hogy képviselői kezdeti baloldali kötődése okán az irányzat értékelemévé vált a természetjog fogalma (főként Leo Strauss munkássága nyomán). A libertariánus álláspontnak megfelelő teljesen szabályozatlan viszonyokkal szemben fogalmazza meg Oakeshott a kormányzat minimális, de megkerülhetetlen funkcióit: a béke és a rend biztosítását. Mindezt azonban nem a döntési szabadság visszaszorításával látja ideálisan elérhetőnek, hanem minden állampolgárra és gazdasági és állami szervezetre egyformán kiterjedő törvények, határozatok, eljárási szabályok révén (Oakeshott 2001: 447).

Oakeshott – Hayekkel megegyező módon – a semleges állam híve. A konzervatív kormányzás nem attól konzervatív, hogy értékeit rákényszeríti az állampolgári közösségre (ez a progresszió sajátossága), hanem attól, hogy korlátozott. *„Nem feladata megállapítani, hogy mi jó erkölcsi szempontból, és mi nem, nem azért van, hogy az emberek jók vagy még jobbak legyenek".*[37] Az értékektől semleges állam koncepciója elsősorban nem a szabadelvű tradíció okán vált az oakeshotti politikai filozófia központi elemévé, hanem praktikus szempontból. Miként megállapítja: alattvalói lojalitás nélkül nincs legitim állam, lojalitás pedig nem várható el olyan polgároktól, akikre az állam ráerőszakolja vélt

igazságát (Oakeshott 2001: 448). Mint fentebb láthattuk, Oakeshott konzervativizmusa nem újításellenes. A kormányzati munka terén kiemeli, hogy a folyamatosan módosuló tevékenységeknek megfelelően – ha indokolt – változtatni kell a törvényeken, azonban nem lehet jogszabályok által mesterségesen kierőszakolni az életszerűtlen változásokat; a törvénykezési folyamatnak mindig csak követnie szabad az élet spontán alakulását. A konzervatív kormányzati munka értékként tekint a korábban meghozott törvényekre, így mindössze finomhangolja azokat, és nem módosítja állandó jelleggel a jogszabályokat, vagy törli el némelyiket átgondolatlanul tetszése szerint (Oakeshott 2001: 449).

A jóléti állam működését két szempontból tartja elfogadhatatlannak. Egyrészt az általa keltett túlzott lakossági igények szempontjából: *„nem az a kormányzat dolga, hogy vágyakat ébresszen és tápláljon, hanem hogy (…) fékezzen, lohasszon, csillapítson és megbékítsen”*.[38] Másrészt a polgárok jóléti vágyainak következtében előálló túlszabályozott és bürokratikus rendszer oldaláról: *„azok a »szabályok«, melyekhez nem konzervatív módon viszonyulunk, nem szabályok, hanem összevisszaság szülői; az álmodozás és az uralkodás összekapcsolódása zsarnokságot szül”*.[39]

Oakeshott – habár munkásságával jelentős mértékben hozzájárult a neokonzervatív ideológia kialakításához – paradox módon szemben állt minden ideológiával. Elsősorban nem a konzervativizmus tradicionális ideológia-nélkülisége okán, hanem racionalizmus-ellenessége miatt. Az ideológiákat – mint minden racionalista elgondolást – a tudás kivonatainak tekintette. Másrészt – „A politikai képzés” című esszéjében kifejtett – államról alkotott képe is hozzájárult ideológiákkal kapcsolatos véleményéhez. Az államot ugyanis egy – a tengeren úszó – hajó hasonlatával szemléltette. A plasztikus analógia szerint a hajót irányító kormányos (azaz a kormányzat) feladata mindössze a hajó (vagyis az állam) felborulásának megakadályozása. Közös célt – melyet az ideológiák tartalmaznak – a kormányos nem ad(hat) a hajó számára. Ez a híres hajóhasonlat szembemegy a hayeki politikai filozófia azon részével, amely a szabadságpártoló ideológia létrehozása érdekében íródott. Oakeshott életművének kvázi-esszenciáját szolgáltatja a rovat e részét lezáró alábbi idézet: *„[a]z ideológiák nem mások, mint a politikai tudás kivonatai; az ideologikus politizálás a politika elszegényítése.”*[40]

Napjaink hazai és külhoni pártpolitikáját szemlélve valóban megszívlelendő életbölcsességet jelenít meg.

6.
A neokonzervatív eszmerendszer sajátosságainak tükröződése Scruton életművén keresztül

Vajon miként is definiálható az ideológia-ellenes ideológia? Erre az örök kérdésre kereste a választ a hagyományelvűség legnagyobb kortárs ikonja, a nemrégiben elhunyt Roger Scruton *Mi a konzervativizmus?* című könyvében. A szerző eme hagyományelvű alapműben rendszerezett összefoglalását adja a modern konzervatív ideológiát konstituáló értékelemeknek. Az élete utolsó másfél-két évtizedében a hagyományelvűség globalizáció-kritikus és lokalista orientációjú, paleo-konzervatív ágához közeledő brit szerző (aki évekig Thatcher tanácsadójaként tevékenykedett) rávilágít a sokunk számára meglepő ideológiai sajátosságra: a konzervativizmus kifejezetten modern jelenség, mely irányzatot az indusztriális társadalom kialakulása következtében előálló társadalmi gyökértelenség tudata hozta létre. Scruton az 1789-es nagy francia forradalomból eredezteti azon politikai

mentalitást, melynek ellenében maga a konzervativizmus formálódott. E hozzáállás *„az emberi boldogtalanság ellenszerét a nagyívű társadalmi átalakításban látja, [következtében] az emberek társadalmi és politikai változásoktól remélnek megoldást olyan problémákra, amelyekre nem adható megoldás”.*[41]

Az imént említett scrutoni mű hangsúlyos újszerűsége – legalábbis témánk szempontjából – a konzervativizmus és a liberalizmus egymáshoz fűződő viszonyának taglalásában rejlik. E két eszmerendszer szerinte azonos platformon áll a tekintetben, hogy a szocializmussal (és az általa képviselt államközpontúsággal) szembehelyezkednek, azonban a liberalizmus aláássa önnön létalapjait, ugyanis *„nem fektet kellő súlyt a legitimitás érzetének kialakítására, és érzéketlen a társadalmi összhang (…) forrásai iránt.”*[42] A tradicionális szokásokat és intézményeket támadva, a szabadelvűek éppen azon alapokat gyengítik, amelyek megvédhetnének egy polgári társadalmat a szocializmustól. Hume-ra és Burke-re hivatkozva Scruton a konzervativizmusnak a liberalizmushoz képesti legfőbb egyediségeként a (mindig is meglévő) hagyomány-központúságát emeli ki.

Elengedhetetlennek tartotta a politikai nyelv megtisztítását, mely fogalmi apparátust a progresszív ideológiák és elméletek (az ő szavaival élve) *„megmérgeztek”*. Az így előálló *„szemantikai higiénia”* esetén a baloldal nem lenne képes félremagyarázni a politikai alapfogalmakat – állítja. A konzervativizmust azok számára, akik nem ösztönösen, neveltetésük útján sajátították el, nehezen értelmezhető irányzatnak tartja; ugyanis a hagyományelvűség nem törekedett (legalábbis az újjobboldal megjelenéséig) átfogó rendszeralkotásra. Emiatt bírtak központi jelentőséggel a konzervatívok számára az előítéletek és az erkölcsök, melyek ösztönösen töltik be az eszmék szerepét (Scruton 1995: 12).

A modern konzervativizmus ideológiáját Scruton a szabadpiac, a hagyomány, az állampolgári hűség, a szövetség, az állam és a személyes kormányzás alapfogalmain keresztül, valamint az autoritás és a személyiség, az egyén és a társadalom, a tulajdon és igazságosság, a család és a hierarchia, az osztályok és az intézmények, a vallás és az erkölcs fogalompárjai segítségével közelíti meg (Scruton 1995). A neokonzervatív ideológia alkotóelemei ezen alapelvekből tevődnek össze. Azon (főként „ókonzervatív”) vádnak, mely szerint a neokon ideológia valójában nem is hagyományelvű, hanem liberális, a neokon elvek pontos cáfolatát adják Scruton szerint. *„[A] piac az elosztás és a csere leghatékonyabb formája – hosszú távon ez a forma szolgálja a legjobban a közjót a legkisebb társadalmi költségek árán.”*[43] Az Adam Smith-féle elgondolást alapul véve a piacon mindenki a saját érdekeinek leginkább megfelelő döntéseket hoz, melynek folytán (akaratlanul is) az egyéni érdekekből összeáll a lehető legjobb közérdek. Scruton értelmezésében a magát konzekvensen liberálisnak valló Hayeket azon felismerése teszi az egyik legnagyobb konzervatív gondolkodóvá, hogy a piacban és annak ármechanizmusaiban észreveszi a rendkívül összetett információk sokaságát, illetve ebből adódóan képes levezetni a szocialista utópiák megvalósíthatatlan voltát. *„[Ugyanis, ha] egy átfogó terv keretében rögzítik az árakat, szabályozzák a munkát és meghatározzák az ellenszolgáltatásokat, akkor sem az árak, sem a bérek, sem a munkaidő nem alkalmas e lényegi információ mérésére.”*[44]

Vagyis Hayek képes volt ideológiai alapon megvédeni a progresszió által támadott szabadpiaci elméletet azáltal, hogy bizonyította annak természetes voltát. Hayek szerint a smith-i elmélet nem absztrakt kreálmány – szemben a szocializmus eszméjével –, hanem (konzervatív érveléssel) hatalmi eszközökkel felszámolhatat-

lan természetes intézmény. Scruton is – habár a libertariánus gondolkodókkal ellentétben nem tartja a konzervativizmus legfőbb értékének a szabadpiaci elméletet – a gazdasági és a társadalmi rend alapjának és hagyományos intézménynek tekinti. *„Amennyiben a sikeres működéséhez szükséges feltételek hiányt szenvednek, annak a tőle függő társadalmi rend látja kárát."*[45]

Hayek gondolatmenete a piac fogalmát összekapcsolja a civil szféra fogalmával. Eszerint az önkéntes társulások (legyenek azok üzleti jellegűek vagy másmilyenek) olyan együttműködések, melyekben *„több ember együttesen eléri azt, aminek megvalósításához egyenként nem rendelkeznek kellő tudással és erővel"*,[46] és mint ilyenek, természetüknél fogva a közjót szolgálják. Azonban Scruton a liberálisok piacfelfogásával szemben kifejti, hogy sem a piac, sem az állam nem kerülhet túlerőbe, mert annak az egész társadalom látja kárát. Sem a piac liberális primátusa, sem az állam szocialista elsőbbsége nem fogadható el a konzervatívok számára pozitív alapvetés gyanánt (Scruton 1995: 15–16).

„A népszavazás egyrészt a tömegember eszköze akaratának a közösségre való rákényszerítésére, másrészt a vezér ennek révén tudja a hatalombirtoklás illúziójában tartani a tömegeket. A népszavazás gyakori alkalmazásakor semmilyen intézmény nem képes meggátolni, hogy a vezér a nép nevében törvényerőre emelje saját akaratát. Oakeshott ezen karakterisztikus álláspontjával a neokon politikai gyakorlat sokszor szembement, amikor az elitista konzervatív hagyomány helyett (legalábbis retorikai szinten) a populizmushoz közeledett."

E gondolatkör jegyében – fontos megemlíteni – a pályája utolsó szakaszában globalizáció-kritikussá váló Scruton éppen azon tradíció tiszteletéből kifolyólag közeledett az ökológiai értékekhez és támadta a transznacionális vállalatok működését, mert – a lokalitásokhoz kevésbé kötődő jellegük folytán – tevékenységük során a globális tőkés hálózatok tagjai kevéssé vonhatók felelősségre a civil szféra és a közhatalom szempontjából (azaz felelőtlenek), egyúttal személytelenek (vagyis tulajdonosi hátterük bajosan perszonalizálható). E megállapítás kapcsán kiemelendő: Hayek kizárólag a személyes magántulajdont tartotta értéknek, ugyanis a nagyvállalati tulajdonformák szerinte, s nyomában Scruton interpretációjában egyaránt a totalitárius (államszocialista és nemzetiszocialista) kollektív tulajdonlás észak-amerikai és nyugat-európai megfelelői. (Scruton 2004: 188–198. Scruton 2005: 121–149.)

A hagyomány tekintetében Scruton szabadelvű alapállású, véleménye szerint a hagyomány tisztelete nem jelenthet változatlanságot. Tocqueville *A demokrácia Amerikában* című könyve kapcsán az USA példáján keresztül fejti ki álláspontját, amely szerint, az *„amerikai demokrácia kiegyenlítő mozgása sokkal nagyobb ütemben és biztosabban termeli a társulásokat és az intézményeket, mint ahogy elpusztítja őket. (…) Az amerikai politikai folyamat éppen mobilitásának köszönhetően tudta újraalkotni a hagyományos rendet és a (…) maradandó intézményeket."*[47] Mindebből kiindulva a szabadpiacot a hagyományos intézményekre nézve sokkal kevésbé tartotta veszélyesnek, mint a szocializmust, mert az előbbi romboló tevékenységénél sokkal nagyobb mértékben támogatja a rendet és a hagyományt, míg utóbbi csak aláássa azt (Scruton 1995: 16).

A hagyományt – Oakeshottra hivatkozva – Scruton központi jelentőségű értékként kezeli. Az egyének egymáshoz való kölcsönös alkalmazkodása – melyen végső soron maga a társadalom is alapszik – egy (a múltból örö-

költ) szocializációs mechanizmusból ered. Ezen szociális sajátosság – melynek folytán minden egyén elsajátítja a szokások *„hallgatólagos megértését”* – közvetít az egyén és a társadalom között. Mindez nem más, mint maga a hagyomány (Scruton 1995: 16–17). A hagyományok és a piacgazdaság fent említett esetleges ellentétét nem tagadja, de kibékíthetetlennek sem tartja azokat: *„mind a hagyomány, mind a piac fokozatosan kialakuló, konszenzuális kölcsönösségen alapul, arra következtethetünk, hogy látszólagos kibékíthetetlenségükön felül lehet emelkedni, s valóban nehéz is lenne olyan feltételeket elképzelni, amelyek csak az egyik számára lennének kedvezőek”*.[48] Scruton a hagyományok, és a piac működése között von párhuzamot, mikor azt írja, hogy központilag elrendelve éppúgy nem lehet hagyományokat teremteni, mint gazdaságot irányítani: *„minden a piaci viszonyok eltörlésére irányuló kísérlet a társadalmi tudásnak azt a magját veszélyezteti, melyből a hagyományok származnak”*.[49]

„(…) a konzervativizmus kifejezetten modern jelenség, mely irányzatot az indusztriális társadalom kialakulása következtében előálló társadalmi gyökértelenség tudata hozta létre.”

A neokonzervatív ideológia a liberálistól leginkább az egyén és a társadalom egymáshoz való viszonyában különül el. A liberális eszmerendszer központjában az egyén áll, akit csak a haszonelv fűz a társadalomhoz. A liberális egyén legfőbb értéke a szabadság, ami ebben az értelemben hagyományoktól, kötöttségektől, kényszerektől való mentességet jelent. A totális egyéni függetlenség nem ismer el semmiféle autoritást. A neokonzervatívok magukat szabadelvűnek tartják, de konzervatívként másféle liberális hagyományt követnek, ami az egyén és a társadalom közötti viszonyban élesen megmutatkozik. A burke-iánus *old-whig* tradíció követőiként a zabolázatlan szabadság ellenében a hagyomány által korlátozott egyéni autonómia hívei. E felfogás szerint: *„az emberi szabadság és az emberi személyiség társadalmi produktum, az ember már eleve az elődei általi kötelezettségek közé születik. Átruházhatatlan kötelezettségei vannak a történelemmel és azzal a kultúrával szemben, amelyet nem ő választott.”*[50]

A konzervatívok a szabadság előfeltételére, a társadalmi rendre helyezik a hangsúlyt, ami nélkül a szabadság nem létezhetne. Az állam garantálja a jog fenntartását, ezáltal szavatolja a civil kezdeményezések autonómiáját. Mindezért cserében az állampolgárt vállalások kötik az államhoz, melyek – miként az örökletes családi kötöttségek – nem szabadon választhatóak, hanem egy hosszú kibontakozás eredményeként létrejött, történetileg ránk hagyományozott kötelezettségek. A szerződéselmélet elutasítása ellenére a konzervativizmus osztja a liberalizmus azon tézisét, miszerint legitim kormányzat csak társadalmi konszenzus útján jöhet létre és maradhat fenn. *„A legitim kormányzást meghatározó konszenzus az állampolgári hűségből fakad. Az egyén állampolgári hűséggel tartozik a társadalomnak, az intézményeknek, a szokásoknak, a társulásoknak és az államnak is.”*[51]

A scrutoni állampolgársági hűséget Burke szövetségnek nevezi, ami kiterjed az élőkre, a holtakra és a majd megszületőkre egyaránt. Scruton Oakeshottra hivatkozva az államot mint civil társulást írja le, melynek nincs célja, hanem saját maga a cél. Az állam nem állít végső célokat a társadalom elé (mert annak nem is léteznek közös céljai), hanem biztosítja a civil szerveződések előfeltételét, a rendet és a jogot. Mindez alátámasztja a semleges állam szabadelvű gondolatának Burke-től eredő hozzájárulását az angolszász konzervativizmushoz: *„[h]a a politika valamely erkölcsi célnak rendelődik alá, (…) azt jelenti, hogy a társadalmat az állam parancsnok-*

sága alá rendelik, valamilyen központi tevékenység érdekében mozgósítják és egy jövőbeli cél szolgálatába állítják. Felborul az állam és a civil társadalom egyensúlya".[52]

Ezzel az angolszász tradícióval nemcsak a szocialista kormányok, hanem az értékelvű belés külpolitikát folytató neokon kormányzatok is szembehelyezkedtek. A konzervatív eszmerendszer szerint a társadalom rendje elképzelhetetlen tekintély, illetve autoritás nélkül. Az autoritás a hatalomgyakorlás jogos voltának elismerését jelenti; e fogalom elválaszthatatlan az állam fogalmától és szerepétől. *„Az államnak egyéni cselekvés és felelősségvállalás forrásának kell lennie, nem pedig a személytelen adminisztráció eszközének."*[53] Ez az érvelés a neokon kormányzatok bürokrácia-ellenességében, és átfogó kormányzati programok indításának mellőzésében fog tükröződni, vagyis a progresszív gondoskodó államot ezen ideológiai elem alapján – gyökeres szemléletváltást követően – felváltja az újjobboldal ösztönző állama. Scruton a minimális állam elvét vallja, vagyis ideális esetben az állam feladatait csak olyan területekre és igényekre kívánja korlátozni, melyeket a civil társulások egymással együttműködve sem képesek ellátni, illetve kielégíteni (Scruton 1995: 24).

E feladatok köre mindössze a honvédelemre, a jogrendre és a jólét bizonyos alapvető szintjének biztosítására terjed ki. Ez utóbbi feladatkör ide sorolása is elkülöníti a neokon ideológiát az azzal tévesen azonosított libertariánus közgazdasági elmélettől. A neokonzervatívokat gyakran érő liberalizmus-ellenesség vádját Scruton azon gondolatával lehet leginkább cáfolni, mely szerint *„a politikai folyamatot át kell hatnia a képviselet elvének a parlamentáris intézmények, az adminisztratív bíróságok és a fellebbezési jog révén".*[54] Ebből következően a konzervatív politika egyik sarokköve a scrutoni elmélet szerint e képviseleti intézmények védelme. Azonban a szerző felhívja a figyelmet az elmúlt évtizedek történéseiből levonható veszélyekre: *„az autoritással bíró intézmények állandó demokratizálása oda vezet, hogy a hatalom olyanok kezébe kerül, akik a gyakorlásával járó felelősséget ki tudják játszani".*[55] Scruton nyomán a neokon politikai filozófia sem mentes a demokráciát illető tradicionális szkepszistől. Ugyanis – miként azt kifejti – minél nagyobb egy adott népességen belül a szavazók köre, annál kevésbé lehetséges a vitás kérdések részletes megtárgyalása, hiszen a választók annál kevésbé lesznek képesek megérteni a felvetődő problémákat.

A liberális jogállam és a demokratikus elv ellentétét Scruton a hagyomány, a tradíció segítségével oldja fel: egy adott rendszeren belüli demokratikus elemeknek a tradicionális intézményi kontinuitáson kell alapulniuk, mely hagyományos intézményrendszer szilárd mércét és korlátot jelent számukra: *„a demokráciának alkotmányra van szüksége, és ennek a demokratikus változások hatósugarán kívül kell esnie".*[56] Érvelése az angolszász alkotmányosságot veszi alapul, amely történetileg kontinuus, mentes mindennemű idealizmustól és nem mellékesen szervesen kialakult, vagyis nem deklaráció útján hatalmi eszközökkel bevezetett konstruált képződmény. A neokon ideológia két alapvető eleme párhuzamba állítható egymással: az intézményrendszer tekintetében a *„hagyomány láthatatlan keze"* (Scruton 1995: 26) a gazdaság terén a piac smith-i láthatatlan kezének megfelelője.

Scruton a korlátozott kormányzás híveként a hatalmi ágak elválasztásának híve, különösen a független bírói hatalom megteremtését tartja központi jelentőségű rendszerelemnek, melyben az egész liberális berendezkedés zálogát véli felfedezni: *„[h]a (…) a bírák függetlenek, akkor a törvény teljes szigorával léphetnek fel a polgárok képviseletében az állammal szemben. (…) Csak*

ilyen feltételek mellett képes az alkotmány korlátozni az állam hatalmát",[57] úgy, hogy annak szuverenitása sem csorbul. Ehhez kapcsolódva a neokonzervativizmus védelmében és a (baloldali) liberalizmus ellenében kifejti, hogy a bírói függetlenség elve a liberálisok által nem védelmezett tradíció folyománya: a *„liberális politika itt is, csakúgy, mint másutt, a konzervatív intézményeken élősködik. Aki a liberális elvekhez következetesen tartja magát, az gyakorlatilag konzervatív."*[58]

E gondolatmenetet alátámasztja a neokonok egyik közkedvelt szerzőjeként Hayek munkássága is, aki liberális volta ellenére a tradícióból eredeztethető szokásjog fontossága mellett érvel. Scruton emellett kiemeli a 20. század folyamán egyre nagyobbra duzzadó személytelen állami bürokrácia és az egyéni individualizmus között feszülő ellentét hangsúlyos voltát. Ezen túlmenően a progresszív jogértelmezést is felettébb veszélyesnek tekinti, az állampolgári közösségre gyakorolt túlzott nyomásgyakorlása folytán. Hangsúlyozza: a hagyományosan meglévő jogok védelme és garantálása helyett a progreszszív jogértelmezés újabb és újabb követeléseket fogalmaz meg, melyek teljesítése csak az államhatalom további növelése útján volna lehetséges. Példaként említi a munkához való jog követelését: a *„szocialista gondolkodás nyomásának hatására (…) a »munkához való jog« már nem szabadságjogot jelent, hanem mértéktelen követelést az állammal és az államon keresztül mindazokkal szemben, akiknek viselniük kell ennek költségeit. (…) A nyelvezet, amely korábban az állam korlátozása mellett szólt, egyszeriben a kiterjesztés mögé áll."*[59]

A neokonzervativizmus e filozófiai alapról kiindulva a '70-es évek végén a gazdasági hanyatlás és a társadalmi zavarok legfőbb okaként a kötelességek nélküli jóléti igények állandó növekedését jelölte meg, melyek baloldal általi kritikátlan teljesítése aláásta a társadalmi morált és az államrend alapját képező engedelmes magatartás tradícióját.

A konzervativizmus – mint ismeretes – szkeptikus az eszmei konstrukciókkal szemben, habár az egyik válfajának tekintett neokonzervativizmus maga is ideologikus beállítottságú irányzatként formálódott ki. A neokon eszme pontosan definiált államképpel bír, amely személyes és maga is a törvény hatálya alá tartozik, szemben a diktatúrák személytelen jellegű államával. A személyesség e tekintetben valójában nem más, mint a beszámoltathatóság szinonimája. A neokonzervatív ideológia a baloldali vádak szerint demokrácia-deficittel küzd; ennek (elvi) cáfolatát adja Scruton, mikor a széleskörű ellenzéki jogok és a pluralizmus védelmét alapvető konzervatív értékként nevesíti (Scruton 1995: 31).

A neokonzervativizmus – miként azt az előző részekben láthattuk – a korábbi konzervatív gyakorlattal ellentétben intellektuálisan is képessé vált felvenni a versenyt a progresszív politikai térfél irányzataival. E meghatározó jelentőségű sajátosság jegyében Scruton a szocialista ideológia központi elemének számító igazságosság eszméjét támadta legélesebben *Mi a konzervativizmus?* című könyvében, illetve az igazságosság fogalmából levezetett progresszív követelést: a tulajdon és az életesélyek igazságos elosztását igyekezett filozófiailag megalapozott módon negligálni.

Scruton a modern konzervativizmus önazonosságát a jóléti állammal való szembenállásban találta meg. A jóléti állam szerinte (csakúgy, mint Oakeshott értékrendjében) nemcsak hatékonysági és gazdaságossági hiátusokkal rendelkezik, hanem erkölcstelen is. E véleményét alátámasztja a *New Deal*nek a modern amerikai konzervativizmus kialakulásában játszott szerepe: a *„jóléti állam alapját képező »társadalmi igaz-*

ságosság« eszméje – amely a jóléti államban nem jótékonyságot jelent, sokkal inkább annak a »joga«, aki kap, és nem annak az erénye, aki ad – az erkölcsi érzék romlását vonja maga után. [A] jóléti állam többet ígér, mint amennyit teljesíteni tud: rákos daganatként növekszik a gazdasági rendszerben, és végül a jólét biztosítását is veszélybe sodorja."[60]

Emellett a jóléti állam a személyes állammal szemben labirintusszerű, átláthatatlan bürokráciával rendelkezik. Az egyén e bürokrácia élősködőjévé válik, amely felé (éppen annak személytelensége folytán) még hálát sem kell éreznie. A politikafilozófiai elméletet a gyakorlat is alátámasztja, hiszen az úgynevezett potyautas-mentalitás a jóléti államok gyakorlatában jelentős kiterjedtségű társadalmi szegmenst érintő jelenség Nyugat-Európában. Ezen gondolatsor végső soron a neokonzervatív társadalompolitika értékalapjaként működött egy emberöltőn keresztül.

„(…) a konzervativizmus nem tartja önértéknek a változást, csak akkor áll ki mellette, ha az általa előidézett előny nagyobb, mint a belőle származó törés. Vagyis az újítás következményeinek mérlegelését hirdeti".

Hayekre és Nozickra hivatkozva Scruton a jóléti állam koncepcióján belül leginkább az elosztás fogalmát helyezte kritikája fókuszába. A szocialista ideológia a profitot átkeresztelte társadalmi termékké és annak állam általi újraosztását szorgalmazza. Így azokat kívánja részesíteni abból, akik a legkevésbé se járultak hozzá az előállításához. A rászorulók számára mindehhez jogalapot az absztrakt elven alapuló *„társadalmi tagság"* biztosít. E felismerés révén a szocialista igazságfogalom igazságtalanságára mutat rá, amely a tulajdonosi jogok ösztönös figyelmen kívül hagyásából következik.

A neokon politikai filozófia a tekintetben is gyökeresen újat képviselt a korábban megjelenő többi hagyományelvű irányzathoz képest, hogy a szocialista fogalmak nagy részének még a létezését is tagadta. Ilyen fogalom például a társadalom és a társadalmi termék. Az igazságosság fogalmának létezését ezen irányzat egyik fő képviselőjeként Scruton ugyan elfogadja formálisan, de progresszív jelentésével szemben joguralmat ért alatta. A szocialista társadalmi igazságosság eszméje (akár totalitárius-erőszakos, akár demokratikus-adóztatási eszközökön alapszik) a neokonzervatív ideológia szerint jellegéből adódóan igazságtalan és abból következően erkölcstelen is. Mindez a teljesen újjáalkotott neokon történelemképből következik, amely szerint a kapitalizmus minden civilizált történeti korszak és társadalmi modell állandó jellemzője, ami a természetes szerzési vágy emberi hajlamából fakad (Scruton 1995: 34–36).

Miként rávilágít: az arisztoteleszi alapokon nyugvó konzervatív egyenlőség-eszmény alapvetően a törvény előtti egyenlőség elvével azonos, amin túlmenően hagyományelvű szemszögből legfeljebb a gazdasági boldogulás kapcsán értelmezhető *„lehetőségek egyenlősége"* fogadható el legitim politikai törekvésként. A hierarchia és abból fakadóan – a velünk született értelmi és fizikai különbségekből eredő – társadalmi egyenlőtlenség ennek folytán Scruton szerint (is) természetes jelenség: az *„emberek nem egyenlőek értelmi képességeik, erejük, megjelenésük, tehetségük, egészségük és eredeti társadalmi helyzetük tekintetében. (…) A hierarchia és az előnyök kiküszöbölhetetlenek."*[61]

Azonban a scrutoni felfogás szerint az egyenlőtlenségek szélsőséges viszonyait célszerű elkerülni. A társadalmi rétegződés persze egy konzervatív számára nem lehet öncél, amint a társadalmi osztályok kialakulása sem, de a tulajdon egyenlőtlen eloszlásához hasonlóan egy *„láthatatlan kéz"* műve. A neokonzervativizmust

gyakorta érő elitizmus-váddal szemben ezen ideológia nem tartja központi kérdésnek (a marxizmussal ellentétben) az osztálytagozódást, amely helyett politikailag meghatározóbbnak tartja a gazdasági és a társadalmi csoportok létezését: a *„társadalmi rend jellegét a korporációk, és nem az osztályok döntik el. (…) Korporációk alatt nemcsak a vállalatokat (…) értem, hanem az egyházakat, csapatokat, klubokat, egyetemeket, zenekarokat, iskolákat, színházakat, baráti köröket, tánc- és vitacsoportokat is."*[62]

E gondolatmenet organikus visszatérés az angolszász konzervativizmus burke-iánus gyökereihez, hiszen elsőként Burke tartotta a társadalom alapjának az önkéntesen szerveződő, cél nélküli kis közösségek sokaságát. Éppen ezen osztálynegligáló felfogásuknak köszönhetően voltak képesek a neokonok számos alkalommal többséget teremteni a Reagan-korszak kibontakozását és a Bush-adminisztráció berendezkedését lehetővé tevő amerikai választásokon, valamint a Thatcher-kurzust tizenkét esztendeig hatalmon tartó voksolások alkalmával. Sőt, e gyűjtőpártiság okán tudtak jelentős szavazatmennyiséget kanalizálni a korábban hagyományelvű formációkra felettébb ritkán szavazó alsó-középosztályi kékgalléros rétegek körében is (hozzájárulva mindezzel az osztályalapú politikai élet felszámolásához a 20. század utolsó harmadában).

„Az ateista életmód terjedése (…) a vallási szenvedélyek helyett automatikusan világi, azaz totalitárius szenvedélyek megerősödéséhez vezet."

A neokonzervativizmus ambivalens az állam erkölcsi és vallási kérdésekhez fűződő viszonyai tekintetében. A burke-iánus szabadelvű-konzervatív tradíció követőjeként Scruton a liberális, értékektől semleges állam híve. Emellett a protestáns etika képviselőjeként szemben áll a posztmodern értékrelativizmussal, így kiemeli a társadalmi rend és az engedelmesség tradíciójának kortárs erősítése érdekében az intézményes és történelmi vallások fontosságát (a liberális Hayek szellemi támogatását is élvezve). Miként rávilágít: a liberalizmus vallási tradíciók elleni fellépése (habár látszólag a szabadság bővülését eredményezi) valójában azt a társadalmi rendet ássa alá, melyben a szabadelvű viszonyok kialakultak és fennmaradtak, vagyis magát a szabadságot veszélyezteti. *„A vallás nyelve, szimbólumai és népi erkölcse tehet egy népet képessé arra, hogy szembenézzen legsúlyosabb félelmeivel, szenvedéseivel, hogy megőrizze saját folytonosságát, azaz fenntartsa az élők, a még megszületendők és a holtak »szövetségét«."*[63]

Scruton emellett felhívja a figyelmet azon összefüggésre is, miszerint a jog és az erkölcs egymástól való éles elválasztása aláásná a jogkövető magatartást, valamint egyúttal megnehezítené a tradicionális erkölcs fennmaradását is. Az ateista életmód terjedése pedig a vallási szenvedélyek helyett automatikusan világi, azaz totalitárius szenvedélyek megerősödéséhez vezet. Az intézményes vallások működése – emeli ki – az erkölcsök fennmaradásának zálogaként funkcionál még a jellegét tekintve meghatározóan ateista szellemiségű korunkban is. Az intézményes keretektől elszakadt – fundamentalista – újkereszténység és a szinkretista vallásosságot azonban éppúgy veszélyesnek tartja a társadalomra nézve, mint az ateizmust (Scruton 1995: 40–41). A neokonzervativizmus a liberalizmussal ellentétben nem tudja élesen elválasztani egymástól a köz- és a magánéletet, mert azok ezer szálon kötődnek egymáshoz, ez a mindenkori neokon politikai gyakorlaton érezhető leginkább a magánélet átideologizálása képében.

Az amerikai konzervativizmus hagyományaiból következően a haladás eszméje beépült a neokonzervatív ideológiába. Scruton *A haladás eszméjének története* (a neokon Robert Nisbet főműve) megállapításaira hivatkozva, a haladás

vágyának kialakulását egy időre teszi a kapitalizmus és a polgári középosztály megjelenésével. A haladás ideája – legalábbis e szemszögből – elválaszthatatlan az önerőből való boldogulás, a tudományos eredmények iránti tisztelet és az önművelés összetartozó értékeitől (Scruton 1995: 52–53). Azonban Scruton éppen a konzervativizmusnak az eszményekkel és ideákkal való tradicionális szembenállása okán (azonos című esszéjében) szembehelyezkedik a neokonok pozitív világképével: az *„a hit, hogy az emberiség megállíthatatlanul halad a rosszból a jó felé, s ezért ami korábban már megtörtént, többé nem fordulhat elő, annyira abszurd, hogy értelmes emberek aligha hihetnek ilyesmiben."*[64] Többek között ez a koherenciazavar is bizonyíték az egységes neokonzervatív eszmerendszer hiányára.

Scruton a „Hogyan lehetünk nem-liberális, antiszocialista konzervatívok?" című esszéjében megfogalmazza a neokon krédó alapjait. Az írás kezdő gondolata magába sűríti a neokonzervatív világkép alaptézisét: *„Európának és Amerikának ma már alig akad olyan szeglete, ahol az ember még konzervatívnak vallhatja magát anélkül, hogy ne sodorná nyomban veszélybe szavai hitelét. A konzervativizmusnak éppen ezért egyik legsürgetőbb feladata egy olyan nyelv létrehozása, amelyben a konzervatív jelző nem szégyellnivaló."*[65]

A neokon ideológia alapvetően a globalizmuspárti gazdaságpolitika és az aktivista külpolitika ellenére is lokális fókuszúnak tekinthető, szemben az internacionalista (baloldali) liberalizmussal és a nemzetközi szocializmussal. Ebből következik, hogy a neokonok szerint a társadalmi életben az absztrakt és univerzális elvek helyett a politikában sokkal meghatározóbb a helyi kötődések megléte, a nemzeti történelem hatása, a történelmi egyházak keretében végzett vallásgyakorlás és az anyanyelv identitásképző ereje (Scruton 1995: 119).

A progresszív politikát leginkább ott látja élesen elválni a konzervatívtól, hogy az előbbi valamely absztrakt cél érdekében mozgósítja a politikát, míg a konzervatívok a közös társadalmi célok megfogalmazását a totalitarizmus felé vezető lépésnek tekintik (például az amerikai konzervatívok a *New Deal*t), valamint alapvetőnek tartják az egyéni szabadságjogok beágyazottságát az adott közösség tradícióiba. *„[Mindaddig], amíg nem kötődünk valamilyen helyhez és néphez, amíg nem úgy gondolunk rájuk, mint a »mieinkre«, (…) addig az igazságosság (…) értelmezhetetlen marad."*[66] Ezen idézetből is kiolvasható, hogy a baloldali támadások ellenére a neokonzervatív ideológiának bizonyos fokú szolidaritási elem a részét képezi, de csakis nemzeti szinten; absztrakt, nemzetközi értelemben a fogalom létezését is elveti. A kötelességtudatra – amit a jog elé sorol – nagyrészt nem szabad vállalás eredményeként tekint, hanem azon (családi, nemzeti, társadalmi) helyzet folyományának tartja, amelybe az egyén beleszületett. A politika célnélküliségének álláspontját vallva Scruton (e meghatározó kérdésben) Oakeshottal azonos véleményt képvisel: a *„politika a társulás egyik formája, nem valamilyen cél elérését szolgáló eszköz, hanem cél önmagában."*[67]

A baloldali „népbarát" értelmiségiek és politikusok hivatkozási alapja Scruton szerint téves, hiszen olyan, hogy „nép", nem is létezik. Senki sem építhet politikát a népre való hivatkozással, mert a strukturálatlan tömeg nem lehet a legitimitás forrása; ellentétben a nemzettel, amely nem absztrakt fogalom, hanem kultúrájában, anyanyelvében, szokásaiban megtestesülő történeti realitás (Scruton 1995: 124).

Hivatkozások és rövidítések

Bayer 2001
Bayer József: *A politikai gondolkodás története*. Budapest, 2001, Osiris Kiadó

Bogdanor 2001
Bogdanor, Vernon: *Politikatudományi enciklopédia*. Budapest, 2001, Osiris Kiadó

Enyedi–Todosijevic 2001
Enyedi Zsolt – Todosijevic, Bojan: Konzervativizmus alulnézetben. *Századvég* (Budapest) 2001. nyár. (Online: energy.ceu.edu/sites/default/files/publications/hu9.pdf)

Magyarics 2002
Magyarics Tamás: Politikai pártok az Egyesült Államokban. *Rubicon* (Budapest) 2002/4–5. sz.

Magyarics 2003
Magyarics Tamás: Az amerikai politikai konzervativizmus. *Múltunk* (Budapest) 2003/4. sz.

Mándi 2002
Mándi Tibor: Oakeshott és Hayek. A modern konzervativizmus Janus-arca. *Politikatudományi Szemle* (Budapest) 2002/3–4.

Matolcsy 2004
Matolcsy György: *Amerikai birodalom. A jövő forgatókönyvei*. Budapest, 2004, Válasz Kiadó

Nyíri 1981
Nyíri Kristóf: Szabadpiac és tekintélyelvű társadalom. *Világosság* (Budapest) 1981/8–9. sz.

Oakeshott 2001
Oakeshott, Michael: *Politikai racionalizmus*. Ford. Molnár Attila Károly. Budapest, 2001, Új Mandátum Kiadó

Scruton 1995
Scruton, Roger: *Mi a konzervativizmus? Válogatott esszék*. Budapest, 1995, Osiris Kiadó

Scruton 2004
Scruton, Roger: *Anglia, egy eltűnő ideál*. Budapest, 2004, Typotex Kiadó

Scruton 2005
Scruton, Roger: *A nemzetek szükségességéről*. Budapest, 2005, Helikon Kiadó

Az idézetek jegyzetei

[1] Enyedi–Todosijevic 2001: 12. o.
[2] Magyarics 2003: 3. o.
[3] Uo. 4. o.
[4] Bayer 2001: 188. o.
[5] Magyarics 2002: 45. o.
[6] Magyarics 2003: 6. o.
[7] Magyarics 2002: 46. o.
[8] Magyarics 2003: 7. o.
[9] Uo. 7. o.
[10] Uo. 9. o.
[11] Magyarics 2003: 10. o.
[12] Bayer 2001: 189. o.
[13] Enyedi–Todosijevic 2001: 10. o.
[14] Mándi Tibor idézi Hayek „Miért nem vagyok konzervatív" című írásából. Mándi 2002: 203.
[15] Mándi Tibor idézi Hearnshaw-t. Uo.
[16] Nyíri Kristóf idézi P. Worsthorne-t. Nyíri 1981: 534. o.
[17] Uo. 535. o.
[18] Uo. 537. o.
[19] Oakeshott 2001: 125. o.
[20] Uo. 126. o. (lábjegyzet)
[21] Uo. 127. o.
[22] Uo. 131. o.
[23] Uo. 132. o.
[24] Uo. 139. o.
[25] Uo. 140. o.
[26] Uo. 151. o.
[27] Uo. 399. o.
[28] Uo. 400. o.
[29] Uo. 404. o.
[30] Uo. 408. o.
[31] Uo. 420. o.
[32] Uo. 423. o.
[33] Uo. 427. o.
[34] Uo. 429. o.
[35] Uo. 432–433. o.
[36] Uo. 445–446. o.
[37] Uo. 448. o.
[38] Uo. 450. o.
[39] Uo. 451. o.
[40] Idézi Mándi 2002: 200. o.
[41] Scruton 1995: 11. o.
[42] Uo. 12. o.
[43] Uo. 14. o.
[44] Uo.
[45] Uo.15. o.
[46] Uo.
[47] Uo. 16. o.
[48] Uo. 17. o.
[49] Uo.
[50] Uo. 19. o.
[51] Uo. 21. o.
[52] Uo. 22. o.
[53] Uo. 23. o.
[54] Uo. 25. o.
[55] Uo.
[56] Uo. 27. o.
[57] Uo.
[58] Uo.
[59] Uo. 29. o.
[60] Uo. 33. o.
[61] Uo. 37. o.
[62] Uo. 39. o.
[63] Uo. 41. o.
[64] Uo. 54. o.
[65] Uo. 118. o.
[66] Uo. 123. o.
[67] Uo.